

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOSOFIJOS FAKULTETAS
FILOSOFIJOS INSTITUTAS

Martynas Baldauskas

Filosofijos studijų programa
Magistro darbas

***Filotopinės ir fotosofinės graikų metafizikos transformacijos
Šliogerio patyrimo sampratoje***

Darbo vadovas: prof. dr. Naglis Kardelis

Vilnius

2023

TURINYS

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
ĮVADAS	5
1 ŠLIOGERIO FILOSOFIJA NŪDIENOS METAFIZINIŲ DEBATŲ KONTEKSTE	8
1.1 Metafizika kaip žmogiškos ir nežmogiškos tikrovės ribų problema	8
1.2 Šliogerio metafizika – gryniosios spekuliacijos (ne)galimybė?	10
1.3 Akistata su bekalbiais daiktais kaip metafizika šiapus juslinio patyrimo.....	13
2 FILOSOFIJOS PRIGIMTIES PROBLEMA ŠLIOGERIO DIALOGE SU GRAIKŲ MĄSTYMO PARADIGMA	18
2.1 Dialogiškumo principas: tarp kalbos ir grynojo patyrimo	18
2.2 Diskursyvusis žinojimas <i>versus</i> nežinojimo prezumpcija	21
2.3 Graikiškosios θεωρία fotosofinė vizija	26
2.4 Nuostabos žaibas mąstymo ir matymo dialektikoje.....	29
3 GRAIKŲ MĄSTYMO ONTOLOGINIAI PROVAIZDŽIAI ŠLIOGERIO PATYRIMO SAMPRATOJE	32
3.1 Metafizikos ir patyrimo santykio ambivalencija	32
3.2 Filotopinė graikiškosios teorijos reaktualizacija į juslinę transcendenciją.....	35
3.3 Substancinio individo ištakos aristoteliniame mąstyme	38
3.4 Jusliškumo ir antjusliškumo dinamika: Niekio ir Esmo metafizinės konfigūracijos.....	41
IŠVADOS	46
LITERATŪRA	49

SANTRAUKA

Šiame darbe nagrinėjamas Arvydo Šliogerio filosofijos santykis su senovės graikų mąstymo tradicija. Laikomasi nuostatos, kad *fotosofijos* ir *filotopijos* registrų eksploatavimas Šliogerio patyrimo sampratoje gali būti traktuojamas kaip bandymas transformuoti bei reaktualizuoti metafizinį graikų mąstymą šių dienų filosofijos kontekste. Nors tiesioginės sąsajos tarp juslinio patyrimo ir metafizikos vakarietiškoje filosofijos tradicijoje vertinamos gana priešaringai, darbe bandoma atskleisti, jog Šliogerio perspektyvoje šių sandų pamatinis ryšys aptinkamas patį metafizikos branduolį artikuliuojant kaip žmogiškumo ir nežmogiškumo skirties ribą, atitinkamai žyminčią dvinarę tikrovės sąrangą tarp *Niekio* ir *Esmo*. Darbe atskleidžiama, jog Šliogerio santykis su graikų metafizika reiškiasi kaip fotosofinių ir filotopinių patyrimo sandų vienovė, kurioje aptinkama filosofijos prigimties sampratos ir ontologijos sintezė. Šliogerio patyrimo samprata metodiškai nagrinėjama trimis teoriniais pjūviais. Visų pirma, bandoma lokalizuoti Šliogerio pamatines nuostatas šiuolaikinės kontinentinės filosofijos metafiziniuose debatuose. Toliau nagrinėjamas ryšys tarp Šliogerio patyrimo sampratos ir graikų metafizikos, palaipsniui atskleidžiant joje glūdinčius filosofijos prigimties struktūrinius dėmenis bei juos lydinčias ontologinių prielaidų juslines transformacijas.

Raktiniai žodžiai: Šliogeris, metafizika, patyrimas, filotopija, fotosofija, juslinė transcendencija, imanencija, filosofijos prigimtis, ontologija, Platonas, Aristotelis.

SUMMARY

In this work the author deals with relationship between Arvydas Šliogeris' philosophy and tradition of the ancient Greek thought. It is argued that the exploration of *photosophic* and *philotopic* domains in Šliogeris' conception of experience can be seen as an original attempt to transform and reactualize the metaphysical thinking of the Greeks in the context of contemporary philosophy. While the direct connection between experience and metaphysics has been regarded as controversial in Western philosophical tradition, the paper seeks to reveal that in Šliogeris' perspective, their relationship is found articulating the core of metaphysics as a binary structure that marks the boundaries between the human and non-human reality. It is maintained that Šliogeris' relationship with Greek metaphysics manifests as the unity of photosophical and philotopical realms of experience, wherein a synthesis of the conception of the nature of philosophy and ontology is found. The concept of Šliogeris' experience is examined methodically through three main steps. At first, the author attempts to locate Šliogeris' key premises within the contemporary debates of continental philosophy on metaphysics. Afterwards, the relationship between Šliogeris' conception of experience and Greek metaphysics is examined, highlighting the core transformations in the understanding of philosophy's nature, then finally moving further on ontological assumptions within it.

Keywords: Šliogeris, metaphysics, experience, transcendence, immanence, metaphilosophy, ontology, Plato, Aristotle.

ĮVADAS

Aktualumas. Dėl postmodernizmo tradicijoje nusistovėjusių anti-metafizinių ir post-metafizinių nuotaikų nūdienos akademiniam diskurse filosofijos sugrįžimas prie metafizikos bemaž gali būti laikomas ne tik naiviu ar kontroversišku judesiu, bet vis dėlto ir pretekstu įsiterpti į diskusiją tarp gana gausaus būrio metafiziką siekiančių atgaivinti filosofų ir filosofijos tyrėjų. Ir iš tiesų, postmoderniaisiais laikais metafizinė problematika susmulkėjusiuose moksluose bei plačiuose visuomenės sluoksniuose vargiai beranda sąlytį su pamatinėmis *ne-žmogiškos* tikrovės pagrindų problemomis, nors netrūksta įvairių bandymų užklausti etinius žmogaus veiklos padarinius antropoceno tematikos kontekste. Tuo tarpu, metafizikos tematinio lauko atgaivinimą šiandien įprasta sieti su *spekulytyviojo realizmo* judėjimu, žyminčiu kontinentinės filosofijos debatus dėl tikrovės problematikos, kurios pagrindą sudaro koreliacionizmo kritika, tačiau skirtingų šios krypties atstovų laikysenos išsiskiria. Antai pagrindą diskusijoms suteikęs Quentinass Meillassoux knygoje *Po baigtinybės* (pranc. *Après la finitude*) teigia, jog filosofijos tradicijai metafiziniu požiūriu būdingas esminis trūkumas – būties ir ją mąstančio mąstymo tarpusavio priklausomybės santykis, kuris kvalifikuojasi kaip antropocentrizmo išdava (Meillassoux 2011). Grahamas Harmanas polemizuoja su Meillassoux, siūlydamas išlaikyti baigtinybės nuostatą (Harman 2015). Įsitraukdamas į šią diskusiją Ray Brassier ieško tarpinės pozicijos tarp kraštutinio realizmo ir koreliacionizmo (Brassier 2007). Arvydas Šliogeris, nors pats nediskutuoja su spekuliatyviaisiais realistais, bet, žvelgiant iš šalies, savo darbuose fundamentaliai svarsto tikrovės anapus žmogaus patyrimo sąlygas, atsivėrimo transcendentinei tikrovei galimybę (Šliogeris 2005A, 2005B, 2011A, 2011B ir kt.). Tačiau lietuvių mąstytojo santykis ne tik su šiuolaikinėmis filosofijos kryptimis, bet ir su Vakarų metafizika iki šiol lieka plačiau nenagrinėtas, nors konceptualiai gimininga metafizinė problematika leidžia manyti, kad tai galėtų būti įdomi naujų akademinų tyrinėjimų kryptis, praturtinanti iki šiol filosofijos istorijoje gausiai plėtotus darbus metafizikos baruose, o taip pat ir jau esamas paties Šliogerio filosofijos interpretacijas (Kardelis 2006, 2013; su Kučinsku 2015), (Šerpytė 2008), (Ruzas 2016; su Šaulausku 2010) ir kt.

Problemos formuluotė. Šliogerio filosofinėje perspektyvoje bandoma suderinti dvi poliarines priešybes – metafizikos ir patyrimo sandus, o pačią metafiziką supriešinti su epistemologija. Tai nėra įprastas judesys šios problematikos rėmuose. Toks savitas žingsnis reikalauja originalios prieigos išgryninimo platesniame kontekste, o taip pat kviečia sugrįžti prie metafizinio mąstymo ištakų. Šliogerio filosofijoje besisteigianti įtampa tarp kalbiškumo-bekalbiškumo, sykiu ir žmogiškos-nežmogiškos tikrovės ribų dinamika provokuoja kelti klausimą: kaip Šliogerio dialoge su graikais

užsimezga bei kokių naujų pavidalų ima aktualizuotis metafizikos ir jauslinio patyrimo vienovė? Darbe keliami hipotezė, jog šių dviejų sandų suderinamumo galimybę galima atskleisti tiriant Šliogerio filosofines nuostatas trimis teoriniais pjūviais: (I) identifikuoti bendrą nūdienos metafizikos debatų problemos šaknį kontinentinėje filosofijoje bei lokalizuojant šiame lauke Šliogerio mąstymo perspektyvą; (II) panagrinėti Šliogerio minties giminybę senovės graikų mąstytojams, analizuojant jo autorinę filosofijos prigimtį sampratą. Taip pat (III) parodyti, kaip lietuvių mąstytojo postuliuojamos filotopinės ir fotosofinės prielaidos sąveikauja su graikų ontologija, ypač Parmenido, Herakleito, Platono ir Aristotelio kertinėmis įžvalgomis.

Pagrindinė tezė: *Metafizikos ir jauslinio patyrimo sandų suderinamumą Šliogerio filosofijoje lemia transformuota graikiškosios paradigmos ontologinė struktūra, kurioje iš filotopinių pozicijų jauslumas priešingas kalbai, o atsivėrimas transcendencijai siejamas su fotosofine jauslinių daiktų žiūra.*

Metodika. Darbe metafizika kaip žmogiškos ir nežmogiškos tikrovės santykio problema Šliogerio perspektyvoje nagrinėjama susifokusuojant į pačios metafizikos ištakas graikų mąstyme, analizuojant filotopijos ir fotosofijos sandų reikšmę konkrečiam metafizikos atvejui aptariamoje patyrimo sampratos perspektyvoje. Probleminio konteksto lauke siekiama parodyti, jog Šliogerio patyrimo ir metafizikos sampratų aktualizavimas gali savo įnašu praturtinti egzistuojančius filosofų ir tyrėjų svarstymus bei nauju žvilgsniu išvysti pačius senovės graikų filosofų teorinius profilius. Nagrinėjant Šliogerio filotopijos ir fotosofijos autorines filosofijas diskutuojama su Hadot siūloma filosofijos kaip praktikos idėja (Hadot 2005). Ieškant giminingų sąsajų su Šliogerio teorine laikysena, pritariama Tomo Sodeikos pozicijai, teigiančiai, jog $\theta\epsilon\omega\rho\acute{\iota}\alpha$ pirmiausia turi būti suvokiama ne kaip subjektyvumo laikysena, ne kaip subjekto savęs apibrėžimas, o kaip dalyvavimas patiriant poveikį (Sodeika 2010). Atkreipiamas dėmesys į tai, jog Šliogerio filosofijos perspektyva meta iššūkį tiek vyraujančiai teorijai kaip diskurso, tiek Hadot siūlomai teorinės praktikos sampratai. Dėl to yra pagrindo manyti, jog Šliogerio vizualioji teorijos interpretacija yra traktuotina kaip galima alternatyva jau esamoms, savo ruožtu pratęsianti tyrėjų diskusiją. Darbe bandoma rekonstruoti Šliogerio pamatines nuostatas, pasitelkiant *Filosofijos likime (2009)*, *Transcendencijos Tyloje (2011A)*, *Lietuviškose paraštėse (2011B)* aptinkamais svarstymais apie filosofijos prigimtį, ontologinių prielaidų analizei pasitelkiamas sistematiškiausias šio mąstytojo dvitomis veikalas *Niekis ir Esmas (2005A, 2005B)*. Darbe gretinamos Gadamerio (2019) ir Šliogerio filosofinės prieigos, naudojant nagrinėjamų autorių dialogiško santykio su tradicija aspektą kaip lyginimo pagrindą, pažinimo ir nežmogiškos tikrovės santykiui panagrinėti pasitelkiamos Quentino Meillassoux įžvalgos

(Meillassoux 2011). Tyrime taip pat atsižvelgiama į bandymus ieškoti paralelių tarp Šliogerio filosofijos ir literatūros (Baranova 2006, Daujotytė 2021), remiamasi kitomis tyrimų lauke jau pradedančiomis užsimegzti lietuvių mąstytojo kūrybos interpretacijomis (Kabelka 2006, Juzefovič 2009, Čičelis 2020).

Tyrimo objektas: Arvydo Šliogerio patyrimo samprata.

Tikslas: Išanalizuoti Šliogerio patyrimo sampratos pamatinius sandus, atsispiriant nuo šių dienų keliamų metafizikos klausimų, parodant esmines filotopines bei fotosofines sąsajas bei skirtumus su graikų mąstyme glūdinčiomis filosofijos prigimties bei ontologijos teorinėmis perspektyvomis.

Uždaviniai:

- Lokalizuoti Šliogerio patyrimo sampratos prielaidas nūdienos metafizikos debatų kontekste;
- Identifikuoti ir konceptualiai išskirti *juslinės transcendencijos, fotosofijos, filotopijos, substancinio individo, Niekio ir Esmo* filosofemų profilius, pagrindžiant jų svarbą Šliogerio filosofijos visumai, sąsajas su graikiško tipo mąstymu;
- Ieškant paralelių su klasikine graikiško mąstymo paradigma, nurodyti panašumus ir skirtumus, pabrėžiant šliogeriškos prieigos inovatyvumą atskleidžiančius bruožus, kontrastuojančias bei tarpusavyje persidengiančias idėjines trajektorijas;
- Išskirti paties Šliogerio ontologines prielaidas, parodant jų ryšį su filosofijos prigimties samprata paties lietuvių mąstytojo perspektyvoje;
- Įvertinti Šliogerio filosofinės kūrybos raidos pokyčius bei tų pokyčių reikšmę besiformuojančiai patyrimo sampratai.

Darbo struktūra. Darbo struktūrą sudaro trys pagrindinės dalys, realizuojančios darbo tikslą ir uždavinius. Pirmame skyriuje bandysiu išryškinti šiuolaikinės kontinentinės filosofijos problemos branduolį, įsivesdamas galimas Šliogerio filosofijos trajektorijas šioje diskusijoje bei parodydamas jų aktualumą. Toliau antroje dalyje panagrinėsiu, kokią reikšmę graikų metafizika įgyja Šliogerio filosofijos prigimties sampratai. Trečias skyrius fokusuoja tyrimą į ontologinių prielaidų analizę – aptariamas jusliškumo santykis su transcendencijos galimybe, siekiant atskleisti, kokiomis prielaidomis besiremdamas Šliogeriškus jusliškumui priskiria ontologinį statusą. Per jusliškumo ir kalbiškumo registrų įtampą bandoma apčiuopti centrinę ašį, kuri leistų palyginti Šliogerio ir graikų mąstytojų angažavimosi metafizikai specifiką.

1 ŠLIOGERIO FILOSOFIJA NŪDIENOS METAFIZINIŲ DEBATŲ KONTEKSTE

1.1 Metafizika kaip žmogiškos ir nežmogiškos tikrovės ribų problema

Siekdami išryškinti Šliogerio patyrimo sampratos ryšio su graikų metafizika specifiškumą pabandykime prieš tai nutiesti pradines gaires nagrinėjamos problemos konteksto atskleidimui bei lokalizuoti lietuvių mąstytojo pamatines prielaidas nūdienos metafizinių debatų lauke, o taip pat konkretizuoti metafizikos pavidalą kaip žmogiškos ir nežmogiškos tikrovės ribų klausimą. Tad pradžioje išsikelkime tyrimui kryptį suteikiantį klausimą: kodėl metafizikos sritis šiuolaikinėje filosofijoje iškyla kaip priešprieša patyrimo sričiai?

Kaip žinia, metafizikos tematinio lauko atgaivinimas šiomis dienomis įprastai siejamas su skėtiniu *spekulyatyviojo realizmo* terminu, kuris kontinentinėje filosofijoje vienija gana skirtingų bei nevienalyčių mąstytojų prieš koreliacionizmą nukreiptas kritines pozicijas. Kaip pastebi Kristupas Sabolius, toleruodamas prieštaraujantis prielaidas spekuliatyvusis realizmas išreiškia gyvą nepasitenkinimą postmoderno filosofijos antirealizmu; kartu tai laikysena, kuria siekiama išsiveržti iš save pačią replikuojančios kritinės teorijos gniaužtų ir parazitinio bei sau pakankamo pseudo-moksliškumo (Sabolius 2014: 155). Pretekstą šioms metafizinėms diskusijoms suteikia Quentinas Meillassoux knygoje *Po baigtinybės*, kurioje tvirtina, kad visai filosofijos tradicijai būdingas kertinis trūkumas – būties ir ją mąstančio mąstymo tarpusavio priklausomybės santykis, kuris esą kvalifikuojasi kaip antropocentrizmo išdava. Pagal Meillassoux, tai reiškia, jog tikrasis pasaulis anapus žmogaus iš koreliacionistinės perspektyvos lieka neapmąstomas ir nepatiriamas, nes patys subjektyvumo ir objektyvumo registrai yra susaistyti neatskiriamu ryšiu (Meillassoux 2011: 5). Šis priekaištas visų pirma nukreipiamas į kantiškoms prielaidomis grindžiamą filosofiją, uždraudusią mąstyti daiktus tiesiogiai, kaip iš savęs turinčius savarankišką ontologinį statusą, bei nukreipusią filosofines tendencijas sužmoginto pažinimo problematikos linkme.

Žengdami pirmą žingsnį pačios problemos nuskaidrinimui trumpam stabtelkime ir sugrįžkime prie Kanto. Kaip žinia, transcendentaliniame tyrime Kantui esminį vaidmenį atlieka grynoji sintezė, kurioje vaizduotė sintetina vaizdinius, o intelektas iš jų konstruoja sąvokas. Ši sintezės forma, struktūruodama patyrimą, dirba su apriorine vaizdinių įvairove. Kadangi apriorinė vaizdinių įvairovė yra duota ne empiriškai, bet aprioriškai, patyrimo sąlygos dar prieš atsirandant konkrečiam empiriniam turiniui lemia, kokiais būdais konkretaus stebėjimo įvairovės vaizdiniai gali būti jungiami tarpusavyje. Šie vaizdinių jungimo būdai siejami su su grynosiomis intelektinėmis sąvokomis, sudarančiomis transcendentalinį vaizdinių turinį, kuris siejamas su patyrimu. Kaip pažymi Kantas, „joks pažinimas laiko atžvilgiu nėra pirmesnis už patyrimą ir kiekvienas pažinimas prasideda nuo jo“ (Kantas 2013: 43). Tai reiškia, jog bet kuris būties aspektas būtinai atsiduria mąstančiojo subjekto

baigtinio patyrimo dispozicijoje, užbrėžiant griežtas ribas, už kurių, remiantis Kantu, metafizinė tikrovė pasidaro nei pozityviai mąstoma, nei patiriama be ją struktūruojančio intelekto. Už juslumo ribų esanti *noumeno* demarkacinė linija negatyviai apriboja juslumo pretenzijas (*ibid.*: 260). Todėl kiekvieną kartą, susidurdami su intelektu, esame būtinybės registre, dėl kurio negalime „atsiplėšti“ nuo patyrimo srauto.

Spekulyatyviojo realizmo atstovai priešinasi tiek Kanto transcendentalinėms prielaidoms, tiek vėlesnei kontinentinei tendencijai *tikrovę savaime*, t. y. pasaulį, nepriklausantį nuo žmogaus santykio su juo, laikyti neįmanomu dalyku. Meillassoux, atrodytų, neįžvelgia galimų metafizikos ir patyrimo vienovės perspektyvų jau vien dėl to, kad patyrimas kantiška prasme savaime numato neįveikiamą koreliaciją per intelekto sąsają su juslumu. Antra vertus, siekiant sugrįžti prie metafizikos, lieka spekuliatyvusis kelias, kuriuo žengiant tikimasi apmąstyti tikrovę anapus santykių, – iš nekoreliuotos mąstomybės pozicijų. Įdomu yra tai, jog spekuliatyvumo resursais filosofijoje nerealizuota galimybė siejama su pačiu Kantu, kuris kaip tik ir buvo apribojęs metafizikos pažintinį potencialą. Kadangi transcendentalinėje filosofijoje grynasis protas nėra sąlygotas juslumo, jis gali elgtis spekuliatyviai ir suponuoja galimybę svarstyti apie tai, kas neturi patyriminio pagrindo. Daroma prielaida, jog egzistuoja privilegijuotas būdas pranokti tikrovę subordinuojantį žmogiškumą: jis esą reikalauja įsipareigoti *hiperchaoso*¹ idėjai ir, priešingai nei Vakarų metafizikos tradicijoje, pasitikėti radikaliu pagrindo principo nebuvimu. Hiperchaosą šioje perspektyvoje Meillassoux suvokia kaip laiką, užimančią absoliuto vietą ir įgalinančią žmogiškam akiračiui nepamąstomų virtualių galimybių neišsemiamą rezervą, kuris nėra tiesiogiai susietas su žmogaus proto indeksuotomis galimybėmis. Čia aptinkama mąstymo pretenzija, kuri gali pasiekti absoliuto sferą, – amžinąją tiesą, nepriklausomą nuo mūsų santykio su pasaulio kontingencijomis (Meillassoux 2010: 445). Bandykime panagrinėti, kokią poziciją šioje diskusijoje galėtų užimti Arvydas Šliogeris.

Remiantis Šliogerio filosofinėmis prielaidomis, iš visai kito požiūrio taško taip pat galima rekonstruoti koreliacionizmo nuostatoms oponuojančią laikyseną, kuri reikalauja detalesnio palyginimo. Nors pats Šliogeris koreliacionizmo sąvokos niekur nevartoja, tačiau jo užimama pozicija transcendentalinės mąstymo ir būties tapatybės atžvilgiu gali būti atpažįstama kantiškosios patyrimo sampratos kritikoje. *Lietuviškųjų paraščių* autorius atkreipia dėmesį į tai, jog kantiškame subjekte patyrimo formos pasidaro pirminės paties patyrimo atžvilgiu, tuo būdu pozityviają transcendenciją išstumiant anapus konkretybės, į neapibrėžtą daiktų savaime sritį (Šliogeris 2011B: 500). Nors Kanto filosofijoje nuo jusliškai patiriamo fenomeno atribotas noumenas tarsi turėtų

---

¹ Remdamasis faktualumo prielaida, Meillassoux vietoj pakankamo pagrindo principo išveda pagrindo nebuvimo principą, kuris kartu implikuoja ir bepraežastingumą, metafizikoje užleidžiantį vietą viską persmelkiančiam atsitiktinumui. Tuo požiūriu, gana paradoksaliai hiperchaosas suvokiamas kaip vienintelė būtinybė.

apsaugoti daikto neliečiamumą, bet ši perskyra visgi steigiama neatsižvelgiant į tai, kad daiktai *ex definitio* galėtų atsiverti jauslumo kontūre, kaip nors kitaip nei pažinimo padiktuotiems interesams. Mat pažinimui kaip svarbiausias dėmuo išskyla daikto vidinė struktūra bei gryniesi daiktų santykiai. Anot Šliogerio, pažinimui pasirodo netgi ne patys daiktai, o *pseudodaiktai*, kurių svarbiausia ypatybė – permatomumas ir tiekiamą galimybę jais manipuliuoti (Šliogeris 2011A: 237-238).

Panašiai kaip ir Šliogeris, kitas spekuliatyviojo realizmo atstovas Grahamas Harmanas šiuo atžvilgiu laikosi lietuvių mąstytojų giminingos nuostatos, jog bet koks objektas² negali būti redukuotas į jokią privilegijuotą pažintinį santykį. Ontologinę daiktiškumo prerogatyvą abu mąstytojai traktuoja kaip pačių daiktų pirmumą bet kurio santykio ar santykių visumos atžvilgiu. Antai koreliacionizmas Harmanui neleidžia svarstyti objekto-objekto sąveikos, išvengiant kantiškojo transcendentalumo. Tačiau viešame diskurse kalbėjimas apie objektus yra rezervuotas mokslams, kurie linkę visą tikrovę redukuoti į neuromokus, subatominę fiziką arba renkasi kitą kraštutinumą – sieti visus daiktus ir reiškinius su socialiniais mokslais, neatsižvelgiant į jų kokybinį skirtumą (Harman 2021: 47-48). Koreliacionizmo kritika Šliogeriui ir Harmanui pasidaro svarbi dėl pažintinių subjekto nuostatų suspendavimo daiktų atžvilgiu. Tuo tarpu, koreliacionizmą aršiai kritikuojujantis Meillassoux, nors ir radikaliai transformuoja prieigos prie metafizikos pamatinės prielaidas, pažintinio santykio savaime nesieja su daiktiškos tikrovės užvaldymu ir sužmoginimu. Todėl tikrumą steigiantis metafizikos pamatas ir betarpiškumo šaltinis įsitenka spekuliatyviame mąstyme, už kurio pozicionuojami visi kiti esiniai, kurie nėra mąstomos prigimties, bet vienaip ar kitaip gali būti aptinkami įtarpintu būdu. Taigi mąstymui spekuliatyvumo registras gana neproblemiškai suteikia privilegijuotą poziciją betarpiškam santykiui kitų dalykų atžvilgiu. Norėčiau pastebėti, jog žvelgiant iš Meillassoux pozicijų, iki galo lieka neaiškus pačios kalbos ontologinis statusas, todėl, siekiant sugretinimo su Šliogerio juslinės transcendencijos prielaidomis, kaip tik ir verta detaliau panagrinėti, kokius ontologinius padarinius numato gynosios spekuliacijos perspektyva. Pasvarstykime, kokios gi metafizinio mąstymo galimybės glūdi spekuliatyvumo resurse bei kokios metafizikos užuomazgos glūdi mūsų tiriamoje Šliogerio patyrimo sampratoje.

1.2 Šliogerio metafizika – gynosios spekuliacijos (ne)galimybė?

Meillassoux spekuliatyvumo nuostata, kaip matyti, ima formuotis kaip atsakas į koreliacionizmo sukeltas ontologines pasekmes, nulėmusias tariamą subjekto uždarumą tikrovei.

---

² Objektiškumą Harmanas šiame kontekste sieja su jo prieinamumu žmogiškai perspektyvai, kurioje objektai traktuojami kaip suvienyti, specifinių savybių turintys esiniai, kurie yra autonomiški tiek žmonių, tiek vienas kito atžvilgiu (Harman 2015: 56).

Ieškant susiklosčiusios probleminės situacijos sprendimo būdų, spekuliatyvumo perspektyva įdarbinama labai specifiniu būdu, bandant sugrįžti prie pirmųjų graikų metafizikų nagrinėtos $\acute{\alpha}\rho\chi\acute{\eta}$ problematikos. Žengiant šiuo keliu, viena iš pagrindinių Meillassoux metafizinių intencijų remiasi *ancestralumo*³ ir *archi-fosilijų*⁴ aiškinimu (Meillassoux 2011: 1-27; Brassier 2007: 49), pagrindžiant iki-žmogaus egzistavusią archajišką tikrovę, nepalytėtą jokios koreliaciją numatančios žmogiškos sąmonės. Realybė, remiantis šia hipoteze, užčiuopiama per pirmines objektų savybes, *konstruojama* grynai matematizuotu pavidalu – kaip formulė ar skaičius. Nors objektai ar reiškiniai yra suponuojami, čia jie pasirodo patyrimui netiesiogiai, per epistemologinę prizmę, kaip formulėmis išreikšti, į tuos objektus ar reiškinius nurodantys teiginiai (Šulskus 2016: 10). Šliogerio žodžiais tariant, pažintinė jėga ne tik konstruoja žmogui pajungtą abstrakčios kalbos tikrovę, bet kartu, praradusi teorinę patirtį, pasidaro tokią vietą, kurioje įsitaisydamas gali atitrūkti nuo juslinio pasaulio (Šliogeris 1999: 350).

Atidžiau žvelgiant į metafizines prielaidas, kurias numano archi-fosilijų išaiškinimas, vis dėlto reikia atkreipti dėmesį į tai, jog ancestraliniai būviai, kurių pirmenybei laike paliudyti reikalinga technologinė būtinybė, vis tik ima konfliktuoti su pamatinėmis Meillassoux nuostatomis, kuriomis siekiama spekuliatyvumu žengti anapus koreliacijos santykio. Abejonių kelia tai, jog ancestraliniais būviais grindžiamas kelias neatsižvelgia į fundamentaliai besireiškiantį koreliacionizmą, kuris neišvengiamai implikuojamas bei pasidaro būtinas tam, kad galėtume rišliai interpretuoti fosilijas, remdamiesi papildomomis istorinėmis, kultūrinėmis, lingvistinėmis prielaidomis, sieti jas su žmogiška sąveika paženklintomis prasminėmis struktūromis. Jų išaiškinimui pasitelkiami radiologiniai tyrimai, nuosėdų matavimai, kiekybiniais parametrais manipuliuojantys prietaisai, kurie „suteršia“ interpretuojamą materiją mūsų koreliatyviu, taigi neišvengiamai ir medijuotu, judesiu. Atrodytų, nepavyksta atrasti „grynos“ prieigos, kurią interpretuojamus dalykus vis dar būtų galima laikyti iki-žmogiška tikrove ir sykiu būtų išvengiama koreliuojančių santykių. Kaip pastebi Ray Brassier, su erdve ir laiku siejami mokslo teiginiai apie ancestralinius būvius neišvengiamai implikuoja ontologines prielaidas, kurias koreliacionistai įprastai sieja su haidegeriškuoju *Dasein*, gyvenimu, sąmone (Brassier 2007: 53). Kitaip tariant, šie teiginiai su savimi transcendentalumą atsineša kaip jų galimybės *conditio sine quo non*. Tuo požiūriu, technologijos, archeologiniai

---

³ *Ancestraliniai fenomenai* (angl. ancestral phenomenon) – tai tokie fenomenai, kurie yra ankstesni už gyvybės pasirodymą. Ši idėja sudaro spekuliatyviojo realizmo programos pozityviąją dalį – jų dėmesys linksta į pasaulį iki žmogiškųjų būtybių egzistavimo.

⁴ *Archi-fosilijos* (angl. archefossil) lietuviškame filosofiniame diskurse jau nusistovėjusi sąvoka numato eksperimentinių tyrimų medžiagą, kuri teikia nuorodas į ancestralinius fenomenus. Tai reiškia, jog patikimais moksliniais metodais įrodžius archifosilijų pirmumą laike žmogaus atsiradimo atžvilgiu būtų galima pagrįsti nuo žmogaus nepriklausomos ir chronologiškai už jį pirmsinės tikrovės realų egzistavimą.

tyrinėjimai ir papildomas mokslinių teorijų sluoksnis ne padeda vaduotis iš koreliacionizmo, o veikiau priešingai – eksponentiškai išaugina įtarpinančių koreliacijos santykių priklausomybę, deleguojant koreliaciją papildomiems veiksniams. Taigi Meillassoux pasitikėjimas empiriniais mokslais, kurie pagrindžia ancestralinius būvius, verčia suabejoti grynosios spekuliacijos principine galimybe bent jau šiuo nagrinėtu aspektu.

Antra vertus, Meillassoux pasitikėjimas mokslo kalba neapsiriboja empiriniais turiniais. Štai matematika suartina mokslininko, Descartes'o ir Meillassoux išankstines pozicijas, o jo nusiteikimą tikrovės atžvilgiu galima būtų atitinkamai sieti su šiuolaikiniam mokslininkui empirikui būdingu pasitikėjimu realybe. Formuluodamas vienokius ar kitokius objektyvius teiginius mokslininkas suponuoja, kad teiginiai galimai yra prasmingi. O jeigu esami teiginiai paneigiami ar patikslinami vėlesnių empirinių tyrimų, tai tik suponuojant naujų teiginių prasmingumo, tiesos galimybę (Šulskus 2016: 10). Spekuliatyvumas per absoliučią kontingenciją bando vaduotis iš koreliacionizmo, kuris lieka įkalintas transcendentalinėse struktūrose, tačiau dėl neproblemiškai traktuojamo angažavimosi kalbos domenui taip pat susiduria su metafizinio pagrindo iššūkiais. Tuo būdu į kalbą neredukuojamas jusliškumo domenas iš spekuliatyvumo pozicijų lieka neapmąstytas ir tenkinasi grynąjų galimybių realumu, kuris užsisuka vaizduotės žaisme. Tačiau anapus žmogaus esanti tikrovė dėl savo prigimties dualumo neišvengia kalbiškumo ir bekalbiškumo įtampos (Šliogeris 2005A: 228), dėl kurios metafizika, nors ir lieka baigtinybės horizonte, bet dėl to nepraranda galimybės aktualizotis kaip Šliogerio siūloma juslinės transcendencijos perspektyva.

Krenta į akis ir tai, jog kritikuojant koreliacionizmą Meillassoux su imanentizmo krize siejamas kalbos peržengimo klausimas, kuris daugiau ar mažiau intrigavo tiek Heideggerio, tiek Wittgensteino pasekėjus, lieka giliau neapmąstytas. Pernelyg siaurai suprantant koreliacijos santykį, ontologiniu požiūriu, ignoruojamas pačios kalbos prigimties klausimas. Antai žmogiškos ir nežmogiškos tikrovės susidūrimas turėtų atsižvelgti į imanencijos ir transcendencijos polių skirtį bei įtampą tarp jų. Manau, kad pagal grynojo spekuliatyvumo keliamus reikalavimus to neįmanoma padaryti iš principo, jei atsiribojama nuo dvinarės tikrovės struktūros. Transcendentalinėje filosofijoje schemas yra tarpininkai, apimantys tiek išorę, tiek vidų, – jos yra pirmosios ir nepanaikinamos medijos, kuriose *išorybės pasaulis susitinka vidujybės pasaulį* taip, kad šiedu vienas su kitu neatsiejamai susipina, bet nebūtinai savaime uždaro žmogų jo žmogiškame kiaute. Todėl Meillassoux, nekeldamas medialumo ir duoties sąlygų klausimo, neatsitiktinai susiduria su reduktyvizmu (Šerpytytė 2014: 162). Juk atlikus Kanto filosofijos reviziją – ko ir siekė vėlesnė kontinentinė filosofija fenomenologijoje, hermeneutikoje, poststruktūralizme ir kitose filosofijos šakose – patį transcendentalumą galima suprasti ne tik kaip pažintinį interesą steigiančią tikrovės sužmoginimo situaciją, bet gerokai platesne prasme: įtraukiant tiek pažintinę perspektyvą, tiek kasdienio patyrimo modusus, kurie galėtų būti

siejami su būties atsivėrimo galimybe. Svarbu akcentuoti, jog realybės sąvoką spekuliatyviajame realizme mėginama atsieti nuo bet kokios konstitucijos arba konstruktyvizmo, t. y. nuo sąlygų, kurias primeta antropomorfiškos struktūros, nuo subjektiškumo (Sabolius 2014: 157).

Tačiau, atrodytų, kad apsiribojant vien tik realumo domenu, „sulipdžius“ subjektą su pasauliu nelieka tikrovės reprezentacijos problemos. Kyla klausimas, ar tikrai pavyksta taip lengvai išvengti pačios tikrovės keliamų įtampų, kylančių tarp subjekto vidujybės ir išorybės sandų? Juk tikrovės mediacijos problema palieka transcendavimo galimybę net ir pripažinus, kad ontologijai būtina koreliacija tarp subjekto ir patiriamo pasaulio. Juk koreliacionizmas reflektuoja šį santykį, kartu su savimi nešasi pastangą užklausti žmogiškos perspektyvos ribas, bet sykiu ir veržtis už tų ribų. Taigi reikia pažymėti, jog santykinis tikrumo aspektas *per se* neužkardo klausimo apie atvirumo tikrovei galimybę: koreliacionizmo pozicija numato nuolatinę įtampą tarp žmogiškos ir nežmogiškos tikrovės, o kartu ir transcendavimo judesiu perženginėti tas ribas. Manau, jog ignoruojant transcendencijos sąsajas su filosofijos prigimtimi nebūtų galimybės tematizuoti ir svarstyti tikrųjų metafizinių esąčių žmogiškojo įtarpinimo kaip problemos, tektų dėti lygybės ženklą tarp pažinimo ir filosofijos, o taip pat liktų nesuproblemintas imanentizmo krizinis būvis. Vis tik nagrinėjant dialektinę įtampą tarp žmogiškumo ir nežmogiškumo polių palaipsniui pradeda ryškėti, kad metafizika iš tiesų siejasi su niekada pilnai neužbaigiamu *transcendavimo judesiu*, kuris su savimi nešasi imanencijos peržengimo pažadą. Žengiant vieną žingsnelį į priekį, siekiant Šliogerio patyrimo ir metafizikos sampratos įkontekstinimo, verta labiau išryškinti, kokią reikšmę metafizikai įgyja besisteigianti įtampa tarp žmogiškos ir nežmogiškos tikrovės sandų.

1.3 Akistata su bekalbiais daiktais kaip metafizika šiapus juslinio patyrimo

Priimant domėn spekuliatyviojo realizmo pateikiamą priekaištą kontinentinei filosofijai dėl transcendentalinio subjekto uždarmo, vis dėl to būtina švelninti koreliacionizmo kritiką kiek kitu rakursu, – atsisakyti griežto patyrimo ir metafizikos sandų supriešinimo. Čia verta atkreipti dėmesį į tai, jog Šliogeris *sensu stricto* neatmeta kalbos, bet numato ontologinę skirtį tarp mąstymo ir tikrovės, kurios pagrindinė išdava yra ontologinė transformacija – klasikinės filosofijos imanencijos ir transcendencijos polių „apvertimas“⁵, steigiantis naują metafizinio mąstymo trajektoriją, vedančią anapus sterilaus kalbinio spekuliatyvumo. Kalbinė plotmė, reikia pastebėti, Šliogerio ontologijoje

---

⁵ Žvelgiant iš žmogiškos perspektyvos, Šliogeriu *grynoji imanencija* siejasi su žmogaus sąmone, per kurią reiškiasi kalba. Todėl juslinis daiktas Šliogeriu išskyla kaip vienintelė transcendentinės tikrovės galimybė. Klasikiniam požiūriui nebuvo būdingas kritiškas požiūris į kalbą kaip į tikrovę sužmoginantį aspektą, todėl ir mąstomi dalykai dėl savo tapatumo įgijo kintamo juslumo atžvilgiu transcendentinį pobūdį. Anot Kardelio, tai, kas tradicinėje metafizikoje įvardijama kaip *Būtis*, Šliogeris laiko *Niekio* stichija, todėl ją reikia skirti nuo *Esmo*, kuris vienintelis žmogaus atžvilgiu yra tikroji transcendencija (Kardelis 2006: 211).

atlieka juslumo struktūravimo funkciją. Kita vertus, Šliogeris patyrimo sampratoje ieško pusiausvyros tarp juslumo ir antjuslumo (Kučinskas, Kardelis: 2015), bet kartu įžvelgiama asimetrija, kurioje juslinė duotis, būdama pirminė (be duoties sąlygų), pati išlieka pamatinė sąlyga kalbinei plotmei (Ruzas 2016: 114). Akivaizdu, jog ši nuostata, lyginant pamatines prielaidas, skiria lietuvių mąstytoją nuo spekuliatyviųjų realistų būrelio dėl kelių pagrindinių motyvų, kuriuos bandysiu čia pateikti.

Visų pirma, reikšmingai išsiskiria abiejų filosofų požiūris į ontologinio pagrindo struktūrą. Specifiškai spekuliatyviojo realizmo kontekste mąstyti daiktą už mąstymo ribų yra mintis, sukelianti performatyvų prieštaravimą (Harman 2021: 48). Mat Meillassoux reikalavimas įsipareigoti metafiziniam matematikos tikrumui kartu reikalauja pripažinti, jog žmogaus mąstymas yra tiesiogiai esantis ir tikras, paliekantis kitokios prigimties esinius tikrumo paraštėse. Tačiau net ir plačiai pripažįstama pažintinė tikslųjų mokslų sėkmė savaime negarantuoja ontologijai išskirtinės prieigos prie nesužmogintos tikrovės. Štai žvelgiant iš Šliogerio pozicijų, mąstymas neturi privilegijuoto pažintinio santykio su daiktais, kurie yra ne kalbinės, o juslinės prigimties. Dėl to pati forma, kuri įsteigiama pažintiniu judesiu, negali egzistuoti dviejose skirtingose vietose – žmogaus prote ir pačiam daikte. Šliogeris fiksuoja pamatinę ryšį tarp daiktų ir kalbos, jos daiktiškumą pririšdamas prie daiktiško santykio. Todėl kalbos stichija reiškiasi kaip kasdienybės pasaulio *tarsi-būtis*, kuri susieta su forma, bet sykiu niekaip nepajėgia išreikšti nei būties, nei grynojo santykio (Šliogeris 2010: 104). Remiantis Šliogeriu, daikto formos perkėlimas iš paties juslinio daikto į mąstantį protą nėra nekaltas jos ištraukimas iš materijos, bet veikia jos *transformacija*, neišvengianti antropomorfizmo padarinių. Žmogus iškyla kaip vienintelė būtybė, sugebanti atsiverti tam, kas jau nėra jis pats, kas yra paprasčiausiai nežmogiška. Tai savitas atsivėrimas kita-būčiai, įeinant į unikalų santykį su *Kitu*, peržengiant paties santykio stichiją ir regint tai, kas anapus santykio (Šliogeris 2010: 26). Iš čia matyti, jog Meillassoux ir Šliogerio juslumo tematizavimas gana smarkiai prasilenkia. Antai nagrinėdamas matematikos ir tikrovės santykį prancūzų mąstytojas bando grįžti prie epistemologijos ir ontologijos santykio svarstymų, kuriems pagrindą aptinka savo pirmtakų – René Descartes'o ir Johno Locke'o – darbuose. Daroma prielaida, jog matematika gali nurodyti pirmines dalykų savybes už jų pasireiškimo mąstymui ribų (Harman 2021: 44). Kadangi kelią į metafiziką nušviečianti archi-fosilija moksliskai interpretuojama tik kvantifikuotu pavidalu, gali kilti klausimas: kodėl turėtume pasitikėti matematika ontologinių problemų sprendime, jei naujai grindžiamu pamatiniu tikrumo orientyru laikome ne pažintinio turinio tvarumą, o sužmogintos perspektyvos peržengimo strategiją?

Iškart reikia pridurti, kad pats Meillassoux iškeltam klausimui sufleruoja galimą atsakymą, dėl kurio jo pozicija nėra taip lengvai pažeidžiama. Spekuliatyviojo realizmo iniciatorius išsluoksniuoja metafiziką į dvi grupes, paremtas pirminių ir antrinių savybių perskyra. Kadangi tokios savybės kaip

spalva, garsas ar skonis gali subjektyviai varijuoti, visos jos esą negali būti siejamos su objektyvumo parametrais. Tuo tarpu, tūris, pokytis erdvėje, tįsumas ar judėjimas pasiduoda kvantifikacijai, todėl tokias savybes, pasikliaudami dekartiškais matematiniais principais, galėtume priskirti prie pirminių. Tikrovė ne šiaip prieinama matematinio būdu dėl to, nes kai kas yra pačioje tikrovėje radikaliau užčiuopiama spekuliatyviais parametrais (Meillassoux 2011: 127). Todėl susidaro išpūdis, jog Meillassoux, įsivesdamas pirminių ir antrinių savybių dichotomiją, galėtų išvengti grubaus antropomorfizuoto mąstymo ir tikrovės sutapatavimo, net ir neįsipareigodamas ontologizuotam juslumui. Tuo požiūriu, bet kuri pažintinė projekcija neužmeta žmogiškos sąmonės struktūros nežmogiškiems daiktams, bet spekuliatyvumu subtiliai skiriami žmogiškos ir nežmogiškos tikrovės registrai.

Taigi nežmogiškos realybės supratimas Meillassoux perspektyvoje siejamas su emancipacinio pobūdžio nuostata, kuri ragina reabilituoti galimybę atskirti pačios tikrovės elementus nuo subjektyviai konstruojamų ir arbitraliai kintamų elementų. Mąstymas ne tik turi būti atsietas nuo kontingentiškų patyrimo savybių, bet ir nuo savo būtinybių, kurias protas savyje aptinka kaip veikimo būdą kantiška prasme. Sekant šia strategija, nebe intelektas, o grynasis protas turėtų išeiti iš konstruktyvistinio registro ir susidurti su laisvės perspektyva. Čia svarbu paneigti intelekto konstruojantį veikimą – kiekvieną kartą, susidurdami su intelektu, esame būtinybės registre ir negalime atsiplėšti nuo patyrimo srauto. Antra vertus, tampa ne mažiau svarbu atrasti metafizikoje neišnaudotus spekuliatyvumo resursus, kurie leistų „prisikasti“ iki to, kas nėra žmogiška. Kadangi grynasis protas atsiplėšia nuo patyrimo lygmens, pasidaro įmanoma svarstyti tai, kas neturi patyriminio pagrindo, bet įgalina spekuliatyvumą.

Kaip matyti, įtampa tarp jusliškumo ir kalbiškumo suponuoja dar vieną įdomų kritinį aspektą, kuris aptinkamas santykyje su transcendentalinės filosofijos tradicija. Interpretuodamas Kanto filosofiją Šliogeris žengia kitu keliu, vokiečių klasiko pamatinėse prielaidose išvelgdamas visiškai priešingą postūmį metafizikai teigdamas, jog „tikrai koperniškąjį perversmą Kantas padaro kitu savo minties judesiu: pirmą kartą Vakarų metafizikoje įtvirtindamas nelygstamą juslinio patyrimo svarbą tikrovei pažinti ir jusliškai susaistyto patyrimo pirmumą grynojo protavimo atžvilgiu“ (Šliogeris 2011B: 235). Svarbu yra tai, jog jusliškumo sąvokai Šliogeris priskiria ne epistemologijos, bet ontologijos domeniui, kuris niekaip negali būti redukuotas į episteminių savybių rinkinius. Jusliniai daiktai imanentiškai, nes aptinkami artimiausiame kasdienybės horizonte (iki-teoriniame santykyje), bet tuo pačiu ir metafiziniai, nes atstovauja būčiai. Juslinio registro sąsaja su metafizika užkardo dirbtinį santykį su daiktais, kuris, anot Šliogerio, kėsina į daikto paviršių, būdamas jo atžvilgiu pernelyg arti, arba pernelyg toli. Tuo tarpu, ontologiškai interpretuojamas juslumas esą grąžinantis patyrimo balansą – paviršiaus kontūrus pagauna be objektyvijuojančios refleksijos judesio, atsisakant

sukonstruoto pažinimo prerogatyvos. Dėl to suponuojama, jog daikte visada lieka tai, kas yra nepagaunama pažintine geba.

Tiek Kantas, tiek Meillassoux, nepaisant žymaus abiejų prieigų skirtumo, gana vienpusiškai akcentuoja pažintinį interesą kaip raktinį santykį į pamatinę tikrovę. Tuo tarpu Šliogeriu priskirtina diametraliai priešinga pastanga nepažeisti paties daikto ontologiškumo, kuris gali atsiverti tik įvairiais jusliniais aspektais, filosofiskai privilegijuojant regos patyriminį lauką. Todėl lietuvių metafizikai tik *juslinė transcendencija* laiduoja tikrumo garantą, o su būtimi siejamai *pseudotranscendencijai* priskiriami kalbiškai sukonstruoti esiniai, negalintys pretenduoti į absoliutų nežmogiškumą (plg. Šliogeris 2005A: 194-195 ir 2011A: 361). Tuo būdu daugiau ar mažiau interpretuojama visa Vakarų metafizikos tradicija, kurioje kalbama tiek apie abstrakčiai realius esinius, tiek apie grynosios spekuliacijos sukurtus objektus, kurie klasikinėje tradicijoje laikyti transcendentiniais esiniais. Gali susidaryti įspūdis, jog individualių daiktų ar objektų postulavimas metafiziniam diskurse atrodo keistas šiuolaikiniam vyraujančiam požiūriui – primena muškietų ir pudruotų perukų amžių, tačiau toks nusiteikimas, kaip pastebi Harmanas, dažnai pasiduoda naivumui suvesti visą tikrovę į vieną šaknį (Harman 2015: 58).

Vis tik žvelgiant šiuo rakursu, Šliogerio juslinės transcendencijos perspektyva iškyla kaip alternatyvus kelias Meillassoux siūlomai spekuliatyviajai metafizikai. Nepaisant to, jog Šliogeris ir Meillassoux galbūt vieningai sutartų dėl būtinybės suvesti sąskaitas su koreliacionizmu, vis dėlto ima ryškėti keli pamatiniai abiejų mąstytojų skirtumai. Visų pirma, Šliogeris laikosi nuosaikesnio požiūrio į koreliacionizmą būdingą dvinarę mąstymo-pasaulio struktūrą, kurioje nežmogiškos tikrovės sužmoginimas susiklosto ne dėl principinio santykinumo, o dėl mąstomos prigimties kalbinio turinio žymios disproporcijos juslinės prigimties daiktų atžvilgiu, kuriems priskiriamas absoliučios tikrovės instancijos statusas. Tuo tarpu, Meillassoux linkęs radikaliai atmesti bet kokį santykinumą, bet pastarajam neužkliūva kalbinės prigimties spekuliatyvusis mąstymo registras, Šliogerio siejamas su žmogiškumo stichija. Tačiau net ir laikantis griežto nusiteikimo prieš kalbą, Šliogerio metafizikos branduoliui išlieka galioti labai savita juslumo ir antjuslumo konfigūracija, kuri dėl savo santykinio pobūdžio vis dar gali būti traktuojama kaip išlaikanti ryšį su kantiškos paradigmos transcendentalumo profiliu. Nežmogiškos tikrovės atsivėrimas nereikalauja įsipareigoti besantykiškumui, nuo kurio neišsivaduoja jokia metafizika, tačiau būtina svarstyti žmogiško ir nežmogiško elemento proporciją tame santykyje, kuris kasdienėje situacijoje dėl vyraujančio kalbinio antjuslumo asimetriją perkelia į sužmoginimą. Būtent žmogiškumo ir nežmogiškumo metafizinė skirtis, kuri gana netikėtai įgalina metafizikos gravitavimą link juslumo plotmės, užduos toną mūsų tolimesniame tyrime. Sekantį žingsnį žengsime susitelkdami ties Šliogerio filosofijos prigimties samprata, šiame darbe jokia būdu nepretenduodami išsemti visų galimų jos aspektacijų. Apsiribosime išskirdami keletą mūsų tyrimui

svarbių momentų: dialogiškumo bei teorinės žiūros profilius, aptarsime mąstymo ir matymo santykį, ryšį tarp žinojimo ir nežinojimo paties klausiančiojo atžvilgiu.

2 FILOSOFIJOS PRIGIMTIES PROBLEMA ŠLIOGERIO DIALOGE SU GRAIKŲ MĄSTYMO PARADIGMA

2.1 Dialogiškumo principas: tarp kalbos ir grynojo patyrimo

Kaip jau galima numanyti, šio tyrimo perspektyvoje Šliogerio filosofijos prigimties samprata steigiasi per kritinį santykį ne tik su spekuliatyviuoju realizmu, bet ir su graikų metafizikos tradicija, todėl būtina pereiti prie detalesnio šio santykio aptarimo. Pirmiausia svarbu fiksuoti, jog lietuvių mąstytojo prieiga prie didžiųjų graikų metafizikų nepriklauso vadinamajai „mokslinei“ filosofijos istoriografijai, taikančiai apibrėžtas metodologijas, norinčiai pateikti faktografiškai tikslų tam tikro istorinio laikotarpio vaizdą ar konkrečios filosofinės koncepcijos detalų aiškinimą. Šliogeris siekia esminio, giliausios filosofijos struktūras apimančio jos istorijos paaiškinimo (Kabelka 2006: 192-193). Nors filosofas nuolat veikiamas per laike besitęsiančią filosofijos tradiciją ir tekstus, galėtume tarti, jog Šliogerio pamatinė ontologinė nuostata savitai realizuoja graikišką tikrumo kriterijų savo paties patyrimo sampratai – numato tai, kas pastovu ir antlaikiška, nepaliesta istorijos ar kultūros. Ši prielaida gali paskatinti nauju rakursu filotopinę laikyseną palyginti su hermeneutinės filosofijos dialogiškumo nuostatomis. Pabandykime tematizuoti Šliogerio dialogišką santykį su graikiškąja mąstymo tradicija, pasitelkdami Hanso-Georgo Gadamerio pamatines nuostatas.

Atkreipsiu skaitytojo dėmesį, jog tiek gadameriškai tradicijai, tiek Šliogeriui nekelia didesnių abejonių pats faktas, kad filosofija, nors ir vystoma iš pirmojo asmens perspektyvos, išlieka esmingai susijusi su savo pirmtakų darbais, pasiekiamais per istorinę prizmę, nors pačios tradicijos statusas ir dialogiškumo sampratos tarp šių lyginamų perspektyvų išsiskiria. Šliogeriui, priešingai nei istorinį laiko nuotolį ir supratimo sąlygas artikuluojančiam Gadameriui, neegzistuoja esminiai laiko skirtumai tarp praeities mąstytojų. Iš pirmo žvilgsnio, atrodytų, tiesmukas dvasinės giminystės aspektas, kuris įgalina mąstymo horizonto tolydumą arba jo pertrūkį, Šliogeriui leidžia įveikti istorinį nuotolį. Būtina užduoti kartinį klausimą: kaip šis nuotolis įveikiamas bei kuo grindžiamas nuotolio įveika? Tikėtina atsakymą mums gali pateikti vienas iš svarbių aspektų Šliogerio požiūryje į filosofijos prigimtį – grynojo patyrimo postulavimas.

2006 metais *Problemeose* išspausdintame straipsnyje, kuris vėliau buvo perpublikuotas į *Lietuviškas paraštes*, Šliogeris įsiveda *grynojo patyrimo* apibrėžimą, jį suformuluodamas taip: „patyrimas gali būti laikomas „grynuoju“ santykiu tuo požiūriu, kad žodis „patyrimas“ nurodo patį primityviausią brutaliausią, visiškai „laukinį“, nuo vadinamosios istorijos, evoliucijos, kultūrinių, etninių, chronotopinių, filogenetinių ar ontogenetinių, lingvistinių, technologinių, socialinių, politinių, amžiaus, lyties, intelektualinių, trumpai tariant – nuo bet kokių antropologinių ar antropomorfinių skirtumų visiškai nepriklausantį, visiškai pirmą žmogaus – tiksliau pasakius:

mano paties kaip individo – santykį su tuo, kas nėra jis pats, taigi su visišku nežmogiškumu, arba Absoliučia Transcendencija“ (Šliogeris 2011B: 186-187). Aptariant šią laikyseną, prieš akis iškyla išskirtinai pabrėžiamas visiems bendros tikrovės dėmuo kaip *sensus communis* būvį įgalinanti prielaida, kurios ontologinių pamatų neištirpdo jokie kalba žongliruojantys sąvokiniai užkalbėjimai, koncepcijos, didieji ar mažieji pasakojimai. Kitaip tariant, lietuvių filosofui istoriškai nutolęs tekstas, priešingai nei specialiujų disciplinų istorikui, yra mąstymo kontūre sinchroniškai susiejamas su pačiu dalykiškumu – tikrove anapus žmogaus. Šliogeris, skaitydamas įvairių skirtingų filosofų tekstus, ieško tų, kurie svarstomame dalykiniame kontūre rezonuoja su jo paties mąstymu. Tuo požiūriu, mąstymo giminytė paliudijama ne vienu ar kitu pozityviai išreikštu teiginiu, kurį hermeneutika siektų „atrankinti“ dalykiniame kontūre arba paties autoriaus intencijomis, o veikiau siejama su autorinio perskaitymo galimybe – pats filosofavimo tipas, kuris įvairių mąstytojų darbuose slepiasi už pozityvaus žinojimo turinių, išsikristalizuoja kaip mąstymo etoso šerdis, įtraukianti daiktų esmės paiešką, gravitavimą link tvarumo, intuityvų nepasitikėjimą galutiniais atsakymais. Štai kodėl lietuvių mąstytojas ir matytojas manytų, jog filosofas viena akimi žiūri į tekstą, kita – į prieš akis atsiveriančią tikrovę. Abu registrai susiveda dialektinėje sąveikoje, patenka į filosofo akiratį per egzistencinę patirtį, bet niekaip negali pakeisti ar anihiliuoti vienas kito.

Panoraminiis žvilgsnis į Šliogerio darbų korpusą leidžia pastebėti, jog lietuvių mąstytojui jokios metodinės prieigos ar sritinės filosofijos, kurios pretenduotų įveikti istorinį nuotolį, negali kompensuoti mąstymo dialogą laiduojančios dvasinės giminytės aspekto. Tad įvairūs metodologiniai filosofavimo tipai Šliogeriui nepriimtini pirmiausia dėl to, kad filosofinę teoriją jie aiškina išlikdami grynai tekstiniame lygmenyje, – remdamiesi tam tikromis teorinėmis pozicijomis, kitais tekstų masyvais jie ignoruoja nekalbinio individualaus patyrimo galimybę. Šliogeris ją kaip tik ir bando aktualizuoti: lietuvių filosofas siūlo savitą interpretacijos strategiją – filosofijos aiškinimą ne filosofija kaip tekstų tradicija, o pačia tikrove ir jos daiktiškumu (Kabelka 2006: 195).

Antra vertus, kalbai atstovaujantis istorinis dėmuo nėra pašalinamas iš Šliogerio akiračio, suvokiant kitų tekstų refleksijos ir artikuliacijos būtinybę. Istorija, kaip pažymi Šliogeris, yra tikroji *viešojo* filosofijos gyvenimo sritis ir svarbiausias to gyvenimo būdas, kuriame kalba filosofinę būseną paverčia istorine realybe (Šliogeris 2011A: 132). Tokiu būdu bent jau netiesiogiai – per kalbos mediją – įgalinamas santykis tarp privačios autorinės patirties ir kitų mąstytojų. Tačiau kalbinis tekstų paviršius skaitytojui visų pirma iškyla ne kaip bendramatiškos patirties paliudijimas, o veikiau kaip istorinis faktas, kuriam suprasti pasitelkiamas to meto kultūrinis bei istorinis kontekstas. Todėl Šliogeriui paradigminio filosofo įvaizdis nurodo į tokį savitą mąstytojo tipą, kuris pasitiki ir privalo pasitikėti savo tiesioginiu žvilgsniu į daiktus, ir kuris bando papasakoti tai, ką mato tiesiogiai: „aš privalau pradėti ir baigti tuo, ką matau, į ką galiu parodyti pirštu. Tarp akivaizdžios pradžios ir tokios

pat akivaizdžios pabaigos galiu paklaidžioti po filosofijos istoriją, po mokslų, menų, teologijų ir kitokių mitų istoriją“ (Šliogeris, Gustas 2013: 150). Neatsitiktinai susiklosto, jog patyrimas, kaip pamatinė Šliogerio ontologijos kategorija, nėra subordinuojamas kalbai: jis fundamentalesnis už kalbą, nes kalba ne tik sieja, bet ir skiria įvairiems kalbos spiečiams priklausančius žmones: ne kalba, o grynasis patyrimas yra vienodas visų laikų ir visų erdvių žmonėms (Šliogeris 2011B: 187).

Steigiant dialogą su tradicija, kaip matyti, Šliogeriu labiausiai ima rūpėti atvirumo nežmogiškai tikrovei sąlygos. Mintautas Gutauskas yra pastebėjęs, jog esminiams dialogo bruožams priklauso ne tik atvira laikysena kito atžvilgiu, gebėjimas suprasti kito savitumą, bet ir susikalbėjimas apie ką nors ir šio susikalbėjimo pagrindu spontaniškai besikurianti bendra pokalbio prasmė (Gutauskas 2004: 171-172). Taigi dialogas yra produktyvus vyksmas, kuriantis naujas prasmes ir steigiantis savitą pokalbio lauką, ne tik autoriaus „vidinės veiklos“ rekonstrukciją. Šiuo atveju aptinkama Šliogerio pastanga prasmę, kaip bendro susikalbėjimo lauką, *transformuoti* į ontologinio daiktiškumo filotopinį regioną, kuriame išvelgiama pirmaprādės tikrovės užuomazgos. Kaip ir Gadameris, Šliogeris fiksuoja dialogiško santykio su tradicija svarbą. Per kalbą ir mąstymą filosofas patenka į tradiciją, ir šiuo požiūriu jo mąstymas yra istorinis, vienaip ar kitaip susijęs su amžininkų mąstymu, vadinasi didžia dalimi nulemtas to bendro pasaulio, kuriame gyvena su kitais žmonėmis, tos epochos, kuriai jis priklauso ir nuo kurios niekur negali pabėgti (Šliogeris 2011A: 149). Žvelgiant šiuo rakursu, hermeneutinės filosofijos prieigai būdingas iš hermeneutinio rato kylantis istorinio dėmens akcentas, kuriuo suponuojama, jog filosofas negali *per se* pamąstyti gynos tikrovės kaip tokios be istorinės įtakos, taigi ir be inertiškos kalbos įtakos. Neatsitiktinai, anot Gadamerio, supratimo procese bet kuri dalis su visuma turi temporalumo pobūdį – t. y. įgyja tik laikiną ryšį, nenumato įsipareigojimo vienareikšmiškai nusakyti patį dalyką, kurį siekiama atskleisti. Bet kuris užklausias turi paisyti žmogiško baigtinumo sąlygų (Gadamer 2000: 16).

Nepaisant to, jog Gadameris supratimą laiko ontologiniu vyksmu, tačiau šio vyksmo vieta, Gadamerio aiškinimu, ne žmogaus santykis su pasauliu apskritai, be santykis su [tekstine M. B.] tradicija (Norkus 1996: 153). Šliogerio perspektyvoje laikomasi nuosaikesnio požiūrio į grynąją tikrovę: pavyzdinis filosofo egzistencinis tipas Šliogeriu, panašiai kaip ir huserliško tipo fenomenologui, neturi per daug priklausyti nuo istoriškai susiklosčiusios tekstinės tradicijos įtakos visų pirma todėl, nes mąstymas turi remtis (bekalbės) patirties akivaizdybėmis. Žmogaus-daikto sąlytis, Šliogerio supratimu, yra pirmaprādė ontologinė duotybė, žmogaus, kaip baigtinės būtybės, ontologinė konstanta. Viskas, kas šiame pasaulyje vyksta su žmogumi, viskas, ką jis pats vykdo, ką veikia arba ko neveikia, ką mąsto arba ko nemąsto, tiesiogiai ar netiesiogiai yra dialogas su daiktais (Šliogeris 2017: 23). Pirminis motyvas nurodo į tiesioginę juslinę patirtį – būti kartu su jusliškai patiriamais daiktais, patirti jų nuostabą bei to santykio sakralumą.

Abiems mąstytojams – Gadameriui ir Šliogeriui – taip pat būdinga kritinė nuostata objektyvistinės epistemologijos atžvilgiu, abiemis pabrėžiant ontologinės perspektyvos pirmumą. Vis tik Gadameris, pabrėždamas dalykiškumo svarbą, ne iki galo suproblemina kalbą kaip anapus žmogaus aptinkamą terpę kitybei. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog vokiečių filosofas apskritai atsisako kelti klausimą, kokia galėtų būti teisinga ar objektyvi interpretacija, kokios galėtų būti tokios interpretacijos bekalbiškumo sąlygos. Jis siekia išaiškinti patį supratimą, nagrinėdamas labai platų ir įvairų supratimo reiškinių lauką ir kaip tik šitaip nustatyti pamatines supratimo sąlygas (Sverdiolas 2002: 162). Tuo tarpu, Šliogeris, nors taip pat aršiai oponuoja epistemologinei prieigai, mažai kalba apie interpretacijos ir supratimo galimybės sąlygas, veikiau siekia apmąstyti pačios filosofijos prigimtį tiesiogiai, iš autorinės perspektyvos, vengdamas angažuotis vienokiam ar kitokiam filosofiniam metodui, nepasitiki griežtomis mokslinėmis schemomis ir kultūriniais kontekstais, kurie kolektyviškai besiformuojančioje filosofijoje kėsinausi nustelbti autorinės patirties agentiškimą. Aititinkamu kritikos laipsniu, kaip matyti, lietuvių mąstytojas traktuoja ir istoriją, kurią sutapatina su kalba, kvestionuodamas jos objektyvistines pretenzijas pakilti virš pasakojimo statuso. Tuo požiūriu, reiktų manyti, kad istorija nėra grynai savavališkai sukonstruotas naratyvas, bet ji niekaip negali nusverti pamatinių mąstymo prielaidų atsakomybės naštos, kurią ant savo pečių neišvengiamai prisiima pats filosofas.

2.2 Diskursyvusis žinojimas *versus* nežinojimo prezumpcija

Kaip jau aptarėme ankstesniame skyrelyje, atsigręždamas į graikų metafiziką Šliogeris atsiriboja nuo bandymų rekonstruoti, ką iš tiesų turėjo omeny vienas ar kitas mąstytojas, rekonstrukcijos pastangai priešpastato juslinį daiktą kaip dialogo dalykiškumo aspektą. Kaip ir patys graikai, *nežinojimo* situacijoje jis atlieka idealizavimo procedūrą – tikrovę vaizduoja ne iš žinančiojo perspektyvos, o iš einančiojo pakeliui į supratimą. Pasak Šliogerio, graikų mąstytojams nežinojimas nėra griežtai apibrėžta pozicija, nuomonė, kalbos žaismas ar asmeninė idiosinkrazija. Tai pamatinė mirtingojo būklė šioje žemėje ir suvokiamas kaip begalinis nežinojimas, kuriam būdingas negatyvumo geismas. Pagal tokią metafizikos traktuotę, negalima dogmatiškai tvirtinti nei žinojimo, nei nežinojimo. Todėl skepticizmas, agnosticizmas irgi turi potencialo virsti dogma. Begalinis nežinojimas turi išlikti atviras patirčiai, ne tik ribotis kalboje, bet lydėti filosofą visuose kasdienybės aspektuose (Šliogeris 2009: 347-349). Todėl pažymėtina, jog filosofijai palankus santykis gali būti tik tas, per kurį atrandamas tiesioginis santykis su ontologiniais objektais. Kitaip tariant, Šliogeriui joks nuskaidrintas supratimas ar šis supratimą papildantis mokslo metodas negali subordinuoti klausiančios juslinės akies, kuri žiūri į daiktus. Tačiau filosofijos tradicijoje vis dar gajus Naujųjų laikų metafizikos kaip sistematizuoto žinojimo patosas gali suponuoti visai kitokį metafizikos profilį,

iš jo branduolio pašalinant nežinojimo prerogatyvą, be kurios nesuprastume nei Šliogerio, nei pačių senovės graikų metafizinių prielaidų.

Nūdienos situacijoje metafizika dažnai suvedama į kolektyvines pozicijas, pagal kurias galima identifikuoti ir suklasifikuoti skirtingas laikysenas, išreikštas išsakomų teiginių ir ginamų argumentų kalba filosofiniuose debatuose: metafizikos diskursas skyla į atskirus subdomenus, kuriuose kiekviena sritis pagal skirtingus tikslus nusistato sau kriterijus, analizuoja kiekvienai sričiai rūpimas problemas (Baron 2016: 2248). Metafizikos sampratos charakteristika pagal diskurse aptinkamų problemų ir išsakytų pozicijų visumą įsteigia eksteriorizuotą metafizikos supratimą ir tuo pačiu palieka užribyje pirmapradžio (Šliogerio atveju – *bekalbio*) patyrimo aspektą, kuris aktualizuojasi tik ir tik iš pirmojo asmens perspektyvos. Nuo patyrimo atsiribojančiai metafizikai, kaip ir moksliniam žinojimui, būdinga eksteriorizuotis „žinotojo“ atžvilgiu – tokia tendencija, kaip teigia Jean-François Lyotard, pasireiškia vis stipriau ir intensyviau (Lyotard 1993: 22). Hadot taip pat gerai pastebi, kad pats gyvenimo būdo specifiškumas filosofijai kaip teorinei veiklai nėra koks nors periferinis dalykas, o filosofavimas pirmiausia traktuotinas kaip laisva veikla (sen. gr. σχολή). Atkreipiamas dėmesys į tai, jog laisvas apsisprendimas tam tikru mastu lemia besiformuojančios doktrinos turinius bei jos perteikimo būdus, tad pats filosofinis diskursas prasideda nuo egzistencinio pasirinkimo, o ne atvirkščiai (Hadot 2005: 11). Šliogeris laisvės principą, sekdamas Martinu Heideggeriu, formuluoja kaip pačios tikrovės atsivėrimo sąlygą, bet ontologinį skirtumą specifikuoja kardinaliai priešingai, traktuodamas būtį kaip daiktų laisvės principą neigiančią visuotinybę. Šliogerio supratimu, ἐλευθερία kvalifikuojasi kaip egzistencinė filosofo laikysena, kuri nulemia tiek ypatingą žmogaus susitikimą su kitu žmogumi, tiek unikalų žmogaus susitikimą su nežmogiškumu. Laisvas žmogus, pasak Šliogerio, – tai autonomiškas individas, išsiskyręs iš anonimiškos visuotinybės (Šliogeris 2008: 316-317). Į šį momentą neatsižvelgiama diskursyvumui savaime priskiriant prerogatyvą bet kokio individualaus patyrimo atžvilgiu, nors joks patyrimas iš principo negali būti kolektyvinis (Taylor 2018: 59-60). Šią savaime-suprantamybę tapusią autoreferentiško diskursyvumo rimtį Šliogerio filosofija, atsigręždama į graikiškąją filosofijos tapatybę, kaip tik ir bando įveikti bei išsklaidyti nesusipratimą, kuris kyla dėl griežto metafizikos tapatinimo su grynuoju mokslu. Pritardami Heideggeriui, kad „pirmapradis tiesos prieglobstis nėra sakinyš“ (Heidegger 1992B: 298), pabandykime išsiaiškinti, kodėl diskursyvusis metafizikos teiginių profilis, be kurios neįsivaizduotume jokios metafizikos, vis dėlto nėra pakankamas pilnutiniam metafizikos supratimui.

Bet prieš tai reikia sutikti, kad metafizika vienaip ar kitaip susijusi su artikuliuota kalba, t. y. ginamais teiginiais ir išsakytais argumentais, kurie, nors ir kyla iš individualios egzistencinės patirties, yra padiktuojami autorinių intuicijų, vis tik galop suvedami į bendrų problemų lauką ir nominaliai suskirstyti į „kolektyvus“ pagal užimamas pozicijas. Kaip pasakytų Šliogeris, – metafizika

pradedama cirkuliuoti kalboje, įsiliedama į viešąjį filosofijos gyvenimą. Tad be diskursyvosios sklaidos metafizika iš tiesų neįžengtų į *philosophia perennis* areną, – išliktų nebyli, apskritai prarastų savo (graikiškąją) tapatybę. Hadot žodžiais tariant, filosofija ir filosofinis diskursas vienu metu atsiskleidžia ir kaip nebendramačiai, ir kartu – kaip vienas nuo kito neatskiriami dalykai (Hadot 2005: 203). Prancūzų mąstytojas šį diskurso trūkumą užpildo sureikšmindamas praktinius-etinius filosofinio gyvenimo būdo aspektus, (*ibid*: 81, 204 ir kt.). Tačiau šis ribotumas yra reikšmingas ir kitu aspektu. Pripažįstant diskursyvumo svarbą metafizikai, kuri, kaip jau išryškinome pirmame skyrelyje, yra ir istorinės tradicijos sklaida, reikia suprasti, kad filosofinės tapatybės požiūriu, metafizikos suvedimas tik ir tik į kalboje nusistovėjusias pozicijas yra neleistinas redukcinis veiksmas, kuris privalėtų būti nuolat užklausinėjimas. Juk bendras filosofinis diskursas, kai jį vienpusiškai siejame su mokslu, neleistinu būdu užduoda visuotybės dimensiją, slėpdamas autorinę perspektyvą, kurioje „patyrimas“ prisistato tik įtarpintu pavidalu, „pasitikint raštu, iš išorės, svetimų ženklų dėka, o ne iš vidaus“ (Plat. *Phaedr.* 275a). Platono įžvalga mums sufleruoja, jog metafizinis klausimas numato paties klausiančiojo egzistencinį įsitraukimą, kuris nureikšminamas eksploatuojant anonimiškumo pobūdį įgyjantį (raštišką) diskursą: diskursyvioji pretenzija į tiesą apribojama išreikšta kalbos ir joje potencialiai glūdinčių *realijų* loginių galimybių sferoje, išvengiant patyriminio sąlyčio su *tikrove*, be kurios nėra ir negali būti jokios filosofijos bent jau graikiško egzistencinio tipo atžvilgiu. Tai kartu yra ir filosofijos *autonomijos* teminis aspektas. Kaip teigia Šliogeris, sutapatinus filosofiją su specialiu mokslu, pati ji išnyksta kaip vientisa žmogaus dvasios būseną ir praranda savo erdvę (Šliogeris 1996: 11). Vadinasi, klausiant būtent iš *filosofinių* pozicijų, priešingai nei moksle ar kitoje disciplinoje, būtina žengti anapus to, kas pasakyta – savo klausimu neišvengiamai peržengiame teksto ribas (Gadamer 2019: 369).

Taip pat derėtų pridurti, jog minties judrumas ir nuolatinė pastanga liudyti atvirumą tikrovei graikų mąstyme rodo, kad egzistencinis rūpestis tikrove nėra nustelbiamas pozityviu žinojimu, todėl neturėtume stebėtis, jog graikiško tipo mąstyme nesusiformuoja neklystančio autoriteto aura. Aristotelis, nors ir tapo didžiu autoritetu vėlesnei Vakarų filosofijos tradicijai, pats savo mąstyme nepateikia iki galo išbaigtos metafizinės sistemos, nors ir dėl pilnai nežinomų priežasčių. Platonas, kaip žinia, slepiasi už savo dialogų dalyvių – vengia užimti griežtą diskursyvią laikyseną, Sokratas klausimais kamuoja savo pašnekovus, ieško atraminio pagrindo etiniam išėjimui taškui, o išbaigtą žinojimą, kaip ir pats Aristotelis, palieka dievų malonei (plg. Arist. *Met.* I, 982b 30). Todėl susidaro įspūdis, kad skeptinė žiūra nėra rezervuota antikinės skeptikų mokyklos nuostatomis, bet daugiau ar mažiau skirtingais laipsniais yra būdingas pačiai graikiškos filosofinės paradigmos prigimčiai, įskaitant ir pirmąją metafiziką, kurioje steigiasi klausiančiojo egzistencinės situacijos branduolys bei paties klausimo prerogatyva prieš diskursyvųjį atsakymą. Klausianti pozicija, kaip atvirumo

tikrovei pamatinė sąlyga, susiformuoja antikoje kaip kertinis graikiško tipo mąstymo leitmotyvas, funduojantis jos etosą. Čia aptinkame ryškų atsiribojimą nuo sofistikos, kuri, viena vertus, neigia išminties galimybę, kita vertus, veidmainiškai pasitiki žinojimo manipuliacija, dangstant išankstinę nuostatą. Todėl Platonas, nors kai kada pristatomas kaip pozityvaus žinojimo apologetas, *Timajuje* teigia, kad „pasitenkinus tikėtinu mitu (sen. gr. εἰκὼς μῦθος) apie svarstomus dalykus, nedera ieškoti nieko vertingiau“ (Plat. *Tim.* 29d). Savo ruožtu Gadameris gerai pastebi, jog Platono mąstyme akivaizdžiai pripažįstamas *klausimo prioritetas*, kuris lemia sokratiškų dialogų ironijos pobūdį, dažnai sukeičiant klausinėjimą su atsakinėjimu (Gadamer 2019: 363).

Palaiptiesiems artėjame prie minties, jog nuo begalinio nežinojimo atsispirianti mąstymo dinamika yra susijusi su filosofijos tapatybe. Ji teikia pagrindą manyti, jog pats mąstymas turi egzistencinio patyrimo dėmenį, kuris išlaiko filosofuojantįjį mąstymo kelyje, įtampoje su žinojimu „tarp išminties ir neišmanymo“ (Plat. *Symp.* 204a). Tai liudija, kad graikų mąstymui, nepaisant jam būdingo racionalumo, nebuvo iš dalies svetimas ir epistemologinis pesimizmas, neleidžiantis mąstymo apie tikrovę visiškai nemotyvuotai sutapatinti su griežto pažinimo reikalavimais, kurie vėlesnių interpretatorių dažnai pabrėžiami tais atvejais, kai bandoma tariamai pademonstruoti graikų metafizikos dogmatinį naivumą. Iš tiesų, racionalus žinojimas savyje turi normatyvumo aspektą – bendrumo ir visuotino galiojimo prielaidą, kuri aptinkama prieštaroje su individualios patirties elementais, tačiau dažnai neatkreipiamas dėmesys į tai, jog sokratiškasis žinojimo apibrėžimas turi specifinį pobūdį: išankstinis supratimas neturi pozityviam žinojimui būdingo dogminio elemento – jis steigiasi kasdienio patyrimo spontaniškoje *dialoginėje situacijoje*, kurioje apsibrėžti turiniai atlieka tik pradinės duoties funkciją. Vėlesnėje Vakarų tradicijoje tapo įprasta kurti metafizines sistemas, todėl ginčas tarp metafizinių sistemų pasidarė svarbesnis, nustelbiantis pačios metafizikos kaip individualaus susitikimo su tikrove esmę – į pirmą planą iškeliami metafizinių sistemų teiginiai apie tikrovę kaip nuo bet kokio egzistencinio patyrimo savyje ir sau egzistuojančios realijos, uždarytos žinojime.

Kadangi visos metafizinės sistemos, kaip teko pastebėti, daugiau ar mažiau kyla iš konkrečios patirties, todėl išlieka atviros *dialogiškai rezonuoti* su *kitų* patirtimi, *dalyvauti* nesibaigiančiame mąstymo vyksme. Būtent tokį dialogo su tradicija pobūdį mes aptinkame Šliogerio mąstyme, kuris nėra linkęs pasiduoti istorizmo ir diskursyvos kalbos absoliutinimui. Metafizika čia suprantama ne kaip pagarbus reveransas senajai tradicijai, o kaip klausiančiojo egzistencinė patyrimo charakteristika. Tarsi atliepiamas Willardo Van Ormano Quine siūlymas skirti Partenoną nuo „Partenono idėjos“. Antai pas Šliogerį nuolat išlaikoma skirtis žodžio „patyrimas“ ir paties bekalbio patyrimo. Šiuo rakursu patyrimas *ontologiškai įpareigoja* individualiam santykiui su tikrove, kurio neužgožia filosofinės tradicijos visuotinybės sunkis ir neapšmeižia jusliškumo. Ne veltui lietuvių

mąstytojas vieną iš vėlyvųjų savo knygų gana ironiškai pavadina *Kasdienybės metafizika*, kurioje prasitaria: „tik anapus laiko ir istorijos tariamosios įvairovės slypi tai, kas nepavaldu nei laikui, nei istorijai – ir tai yra vienintelė duotis, vėta *Tikrovės* vardo (Šliogeris 2016: 7). Kita vertus, patiriantysis, remiantis Šliogerio prieiga, nesitenkina kasdienybe ir nenusigręžia nuo filosofijos tradicijos ir joje aptinka *dialogo partnerius*, su kuriais susitinkama įveikiant istorinį nuotolį, nuosekliai įgyvendinant savo pamatines *artiveikos* principą, apie kurį yra kalbėjęs Naglis Kardelis. Paties Šliogerio žodžiais tariant, „filosofas įeina į tiesioginį dialogą su idėja, išsakyta kito mąstytojo <...> Tai mąstantis pokalbis su didžiausiais mąstytojais ne apie tai, kas buvo ir ko dabar jau nebėra, o apie tai, kas buvo, yra ir bus visada“. Filotopijos akiratyje žmogus vėlei pasirodo ne kaip faktas, ne kaip atsakymas, o kaip svarbiausias klausimas sau pačiam (Šliogeris 2006: 491). Kaip matyti, tai yra vienas iš esminių motyvų, kuris leidžia Šliogeriui grynakraujiškai kvalifikuotis kaip egzistenciniam graikiško filosofavimo tipui, išsiskiriant iš kitų šiandien vyraujančių ir šias pamatines nuostatas neigiančiųjų. Ankstyvajame savo kūrinyje *Daiktas ir menas* Šliogeris įžvelgia vienovę tarp egzistencinės patirties ir metafizikos objekto teigdamas, jog per šį santykį mirtingasis įveikia savo antropomorfinį solipsizmą ir, įveikdamas savo vienatvę, tuo pačiu pradeda dialogą su *kita-būtimi*, todėl pats sau tampa realus, pats tampa būties fenomenu (Šliogeris 2017: 73).

Grįžtant prie graikiškosios paradigmos, vėta atkreipti dėmesį į tai, jog ir graikų filosofija kaip metafizika iškyla ne tik kaip savaimingos būties supratimo kryptingas siekis, bet tuo pačiu kaip pastanga nesuinteresuotai apmąstyti visos tikrovės pamatus, abstrahuojantis nuo jusliškumo apnašų, praktinio žinojimo ir siauresnio specializuoto žinojimo. Antra vertus, filosofinis santykis egzistenciškai įtraukia tą, kuris siekia mąstymu atverti prasmės kontūrus ir savo paties egzistencijai suteikti teleologinę kryptį. Štai Sokratas filosofavimą sieja su pasirengimu mirčiai, kviesdamas į ją žvelgti ne kūno, o sielos akimis (Plat. *Phaed.* 64a-e). Šį momentą būtų galima interpretuoti kaip pastangą iš baigtinės mirtingojo perspektyvos steigti patvarų prasmės šaltinį metafizinėje plotmėje, kuris kompensuotų kasdienių reikšmių efemerškumą. Todėl atkreiptinas dėmesys į tai, kad filosofavimas iš tiesų peržengia į kasdienės reikšmės nukreiptą buvimą – vaduojasi iš praktinių interesų, bet sykiu baigtinio individo teorinė žiūra turi astringo ir stokojančio santykio su tikrove matmenį, kuriame tikrumas išlieka temporalus, atgaivinamas tik nuolatinės pastangos dėka, kuri diskursyviai lieka netematizuota ir sykiu neeksteriorizuota į uždara sistemą. Kitaip tariant, filosofijai rūpi ne bet kokio tipo žinojimas, o būtent tas, kuris įprasmina pavienio individo egzistenciją, bet tuo pačiu gali pretenduoti į bendrumą ir universalumą, nes tokio mąstymo turiningasis aspektas yra pačios tikrovės savaimingumas, nepriklausantis nuo praktinių reikšmių. Akivaizdu, kad be šio dėmens patyrimas liktų lokalizuotas vulgarioje kasdienybėje ir neturėtų nieko bendra su metafizika. Dėl savo

betarpiškumo patyrimas pats savaime nieko nebyloja, o prasmę gali suteikti tik refleksija, kuri reflektuoja ir legitimuoja patirtį kaip tikrą (plg. Taylor 2018: 54 ir Sodeika 2010: 38).

2.3 Graikiškosios θεωρία filosofinė vizija

Tiek filosofijoje, tiek mokslinėse disciplinose itin dažnai vartojama sąvoka „teorija“ (sen. gr. θεωρία), bemaž nekritiškai priimant nusistovėjusią vienalytišką teorijos kaip diskurso sampratą, bet tik retesniais atvejais bandoma iš filosofinių pozicijų užklausti šios sąvokos turinį ir genezę. Vis dėlto atidžiau žvelgiant į graikiškąsias filosofijos ištakas bei atsigręžiant į jos pirmtakų darbus aptinkame įvairesnį spektrą galimų teorinės žiūros interpretacijų, pretenduojančių pagyvinti nūdienos ontologinių ir taip vadinamųjų metafilosofinių debatų būvį. Neatsitiktinai šiuolaikinių mąstytojų požiūriai dėl teorijos kertinių bruožų išsiskiria, išryškinant skirtingus teorinio mąstymo aspektus. Ar diskursyvusis ir praktinis graikiškosios θεωρία sandai Šliogerio filosofijoje yra tarpusavyje suderinami ir turėtų būti vertinami kaip lygiaverčiai?

Graikiškoji θεωρία turi ne vieną interpretacinę liniją, per kurią bandoma filosofiniais resursais iš naujo užklausti, kaip šią sąvoką suprato patys graikai bei kokią reikšmę graikiško tipo mąstyme įsišaknijusi teorinės žiūros prigimtis galėtų turėti šiuolaikinės filosofijos atsinaujinimui. Savitai grindžiamos antikinių tekstų aiškinimo strategijos ne tik praturtina jau nusistovėjusias akademines praktikas naujais standartais bei metodologiniais principais, bet kartu suteikia metafilosofines gaires užklausti pačios filosofijos teorinį profilį. Viena vertus, filosofija kaip teorija pagal vyraujančias praktikas dažniausiai siejama su teiginių struktūrinę formą įgijusiais mąstymo rezultatais – užrašytais tektais, publikacijomis, monografijomis, suformuotomis doktrinomis. Bet verta kelti klausimą, ar diskursyvų teorijos pobūdį pabrėžiančios sampratos pakanka, kad visapusiškai suprastume graikiškosios teorinės žiūros pamatines intencijas, kurių išaiškinimo imasi hermeneutinės filosofijos tyrėjai? Kaip jau išryškinome prieš tai, nūdienoje teorinė filosofijos samprata traktuojama kaip teiginių visuma, kuri paaiškina dalykinį tikrovės aspektą. Toks vaizdinys pilnai tenkina mokslo disciplinos reikalavimus, bet ar iš tiesų išsemia filosofijos ištakose glūdinčias teorinio racionalumo galimybes?

Didelio atgarsio susilaukęs Pierre Hadot savo darbuose pasiūlo graikiškąją filosofijos prigimtį interpretuoti atidžiau nagrinėjant graikų filosofų ir filosofinių mokyklų gyvenimo būdo praktines gyvenimo būdo išdavas, kurios negali būti griežtai sutapatintos su šių dienų reduktyvistinėmis nuostatomis, kylančiomis iš pernelyg sumokslinto filosofinės teorijos supratimo. Jis linkęs pabrėžti esminį skirtumą tarp Antikos laikų filosofijos sampratos ir vaizdinio, pagal kurį ji suprantama mūsų dienomis. Nepaisant to, jog vėlesnė vakarų tradicija, diskursyviai kultivuodama teorinę veiklą, iš tiesų pratęsia graikų mąstymo projektą, Hadot manymu, filosofinis diskursas prasideda ne nuo

pozityviai formuojamų teiginių, bet nuo gyvenimo būdo, nuo egzistencinio apsisprendimo. (Hadot 2005: 11). Todėl diskurso ir gyvenimo būdo nebendramatiškumą lemia tai, jog esą Antikos laikų žmonių požiūriu, filosofo statusą suformavo ne asmens originalumas, jo paties sumanytas ar kieno kito doktrinų pagrindu išplėtotas filosofinis diskursas, bet jo gyvenimo būdas, o diskurso virsmo filosofiniu sąlyga – jo tapimas gyvenimo būdu (*ibid*: 204). Pažymėtina, jog Hadot savo prieigoje remiasi hermeneutiniu ratu pačios filosofijos istorijos interpretacijoje, suponuojant, jog neįmanoma vystyti filosofinės tradicijos, nesiremiant ją įsteigusio mąstytojo užrašytų tekstų diskursyviomis formuluotėmis, tačiau taip pat filosofijai nebūtų vaisinga remtis išgrynintu šių formuluočių pavidalu. Aptariamą interpretacinę problemą Hadot sprendžia rinkdamasis vidurio kelią tarp romantiškosios hermeneutikos ir postmodernios dekonstrukcijos, skelbiančios „autoriaus mirties“ nuosprendį. Tačiau antikinio mąstymo supratimui pirmiausia būtina atsižvelgti į visas konkrečias „originalias“ aplinkybes, veikusias to meto filosofavimą: filosofinės mokyklos sampratą ir struktūrą, filosofijos prigimtį, literatūros žanrus, retorikos figūras, dogminius ir moralinius imperatyvus, taip pat bendrus to meto mąstymo bei elgesio požymius (Briedis 2011: 259).

Čia išvelgiamas atotrūkis tarp graikų tradicijoje teoriją praktikuojančiojo gyvenimo būdo bei savyje rymančio akademinio diskurso, kuris tiesos požiūriu apsiriboja subjekto vidujybei išoriškais kriterijais. Kitaip tariant, šiuolaikinei kultūrai, kuriai priklauso ir eksteriorizuoto žinojimo bei akademinio gyvenimo modelis, būdinga yra tai, jog filosofo filosofškumą grindžia subjekto vidujybei nepriklausantys veiksniai. Tai ne su gyvenimo būdu sietinos vidinės subjekto charakteristikos, o akademinis laipsnis, publikacijų kiekis, daroma įtaka kultūros reiškiniams, kitų filosofų pripažinimas. Akivaizdu, jog be filosofijos kaip universitetinės disciplinos šiandien neįsivaizduotume filosofinės veiklos klestėjimo. Tačiau, žvelgiant iš gadameriškos filosofinės hermeneutikos pozicijų, kyla rimtų keblumų dėl plačiai išpažįtamų išorinių teorijos filosofškumo kriterijų. Gadameris mano, jog vidinei būsenai išoriškų refleksijos argumentų formalizmas tėra tik filosofinės legitimacijos regimybė. Referuodamas į Platoną jis teigia, kad ištis nėra pakankamos argumentacinės galios turinčio kriterijaus, kuriuo būtų įmanoma tikrą filosofinį kalbėjimą atskirti nuo sofistinio. Tai ypač atsispindi septintajame Platono laiške, kur parodoma, kad formalus teiginio nepaneigiamumas nebūtinai eliminuoja jo tiesą (Gadamer 2019: 346). Skirtingai nei moksluose, Gadamerio perspektyvoje teorija siejama ne su abstrakčia konstrukcija, bet numato transcenduojančią subjekto galią. Dėl to teorijos praktikavime derėtų pabrėžti teorinės žiūros patyriminį pobūdį – būti įtrauktiems ir per nuostabą užvaldytiems patirto reginio (Konchak 2020: 7).

Taigi fiksuokime, jog Šliogerio filosofijoje kultivuojama teorijos samprata, sutelkianti savyje tiek diskursyvius, tiek praktinius aspektus, steigiasi kaip kalbinė ir bekalbė asimetrija, kurioje ontologinis jusliškumo dėmuo prioritetizuojamas prieš kalbos terpę. Šioje perspektyvoje žmogus

traktuojamas kaip teoriją praktikuojanti būtybė, kuriai diskursyvi kalbos plotmė yra imanentiška. Tuo tarpu, transcendencijos sričiai priklausanti kitybė reikalauja susitelkti į jusliškumą kaip tikrąjį kitybės šaltinį. Sugretinant filosofinį diskursą su teorija kaip kontempliacija verta pastebėti, jog Sokrato, Platono, Aristotelio, stoikų, epikūrininkų ar net skeptikų mokyklose buvo intensyviai kultivuojamas „filosofinis gyvenimo būdas“, pagrįstas ne tiek tekstų skaitymu ir rašymu, kiek teorinės kontempliacijos būdu pasiekiamą žmogaus egzistencijos *transformacija*, kai pats filosofo gyvenimas pasidaro tikrovės prasmės terpe. θεωρία ir voūς esmę graikų metafizika suvokia kaip gryną buvimą prie tikrosios būtybės. Ir net mūsų akyse sugebėjimas galėti užimti teorinę poziciją, nusakomas tuo būdu, kad dėl tam tikro dalyko sugebame pamiršti nuosavus tikslus. Tačiau θεωρία pirmiausia turi būti suvokiama ne kaip subjektyvumo laikysena, ne kaip subjekto savęs apibrėžimas, o požiūriu to, į ką jis žiūri. θεωρία yra tikrasis dalyvavimas, ne veikla, bet poveikio patyrimas (sen. gr. πάθος), būtent – buvimas įtrauktu reginio (Sodeika 2010: 53). Šliogerio manymu, neįmanoma numatyti, apskaičiuoti ir net laukti Tikrovės įvykio, neįmanoma jo įpinti į priešasčių ir pasekmių grandinę, kai vienas daikto profilis netikėtai tampa visuma, neproporcingai suintensyvėdamas kitų profilių sąskaita (Šliogeris 2005B: 477).

Vis dėlto praktinis filosofinio gyvenimo būdo ir patyrimo dalyvaujančio santykio akcentas, žvelgiant iš ontologinių pozicijų, nėra pakankamas visapusiškai teorinės žiūros sampratai atskleisti. Nors filosofinė teorija iš tiesų yra relevantiška gyvenimo būdo pasirinkimui, gali formuoti elgesio gaires, vis tik mokslinių disciplinų rėmuose, neaplenkiant ir į mokslus besiorientuojančios akademinės filosofijos, kartinę teorijos kaip diskurso branduolį sudaro nuo konkretaus gyvenimo būdo nepriklausantys veiksniai: vidinis teorinių teiginių suderinamumas, aiškinamoji galia, paprastumo kriterijus sudaro teorinių sistemų vertybinį turinį (Vilchis 2022: 419). Pastanga pažinti nuo subjekto nepriklausančią objektyvią tikrovę, nors ir negali ignoruoti tikrovę pažįstančiojo ir tikrovėje dalyvaujančio subjekto, ontologiniu požiūriu, akcentus perkelia nuo filosofijai palankaus gyvenimo būdo kultivavimo prie dalykinių ontologijos turinių. Tai reiškia, jog produktyviai vystomai ontologijai būtina pasitelkti rašytinėje kalboje fiksuojamą teorijos sandą, kuris filosofijoje skleidžiasi kaip aiškinamąją ar įrodomąją galią turintis diskursas, kaip vieningą pagrindą turinti su faktais derinama intersubjektyvi teiginių ir prielaidų sistema.

Šioje perspektyvoje per kalbą išreikšti pozityvūs teiginiai bei jų tarpusavio darna ir argumentacija nusveria praktinį gyvenimo būdo dėmenį. Čia ne tiek svarbu, ką ir kaip patiria teorinę žiūrą praktikuojantis teoras, o kokie mąstymo rezultatai gali būti universalizuojami, atliepti objektyviai galiojančius racionalumo kriterijus. Tuo požiūriu, santykis su praktika suprantamas kaip išvestinis, pritaikant žinojimą etikoje, politikoje, technikoje – teorinis žinojimas čia suprantamas kaip elgesio ar kokios nors kryptingos veiklos pagrindas. Neatsitiktinai filosofijoje ir moksluose

konkrečios teorijos įgyja uždarytą sistemų braižą, kai pridedami papildomi predikatai: lošimų teorija, evoliucijos teorija, literatūros teorija, Platono idėjų teorija, etc. Net ir Platono mąstyme prie eidų žiūros gali atvesti tiek abstraktūs svarstymai, nuoseklus bei tolydus dialektinis diskursas, tiek ir vaizdžios analogijos bei mitai, kurie nėra pakankamai nuoseklūs. Todėl tiesa nepriimama, kol ji netampa visiškai akivaizdi ir skaidri, teoriškai *į-žiūrėta*, *į-žvelgta* iki pačių jos pamatų. Net ir geometrijos teorema graikams visų pirma buvo vaizdus žvelginys (Kardelis 2007: 58).

Johnas Sellarsas gana punktyriškai išskiria du kontrastuojančius vaizdinius – scientistinį ir humanistinį – kurie seka iš dviejų paradigminių graikiško mąstymo figūrų, Sokrato ir Aristotelio, nevienodai traktuojamų metafilosofinių prielaidų. Priešingai nei Hadot, Sellarsas nemano, jog visa antikinė filosofija būtų persismelkusi specifinio gyvenimo būdo sureikšminimu. Jis pripažįsta, kad apie Sokrato egzistencinį angažavimąsi sužinome iš *Sokrato Apologijos*. Teorinio žinojimo ir gyvenimo praktikos neatskiriamas ryšys paliudijamas Sokrato bekompromisiu apsisprendimu teisme. Kita vertus, aristoteliškoje filosofijos sampratoje aptinkame kitus reikšminius akcentus. Aristotelis, nors ir kalba apie teorinį gyvenimo būdą (sen. gr. βίος θεωρητικός), *Metafizikos* pradžioje jis pamatinį filosofijos uždavinį eksplicitiškai susieja su pirmųjų pradų priešasčių paieška (Sellars 2017: 42-43). Manau, jog ši perskyra reikalauja patikslinimo. Mat keblumų iškyla tuomet, kai vyraujantis teorijos kaip diskurso supratimas prasibrauna į Aristotelio filosofinio kurso interpretacijas. Todėl reikia skirti tai, ką turi omenyje Aristotelis, sakydamas θεωρία, ir to, ką mes esame įpratinti vadinti „teorija“. Aristotelio θεωρία yra visiškai konkreti gyvenimo veikla, o ne vien samprotavimas apie tai, kokios yra palaimos būsenos pasiekimo „galimybės sąlygos“. Kitaip sakant, aukščiausią palaimą θεωρία žmogui gali suteikti tik tada, kai ji taps praktika (Sodeika 2021: 86).

2.4 Nuostabos žaibas mąstymo ir matymo dialektikoje

Toliau bandykime tematizuoti kitą Šliogeriu ir graikų metafizikams rūpimą filosofijos prigimties aspektą. Vizualumo reikšmė Šliogerio filosofijos prigimčiai veda mus prie mąstymo ir matymo santykio aptarimo, akiratyje išlaikant ir teorinės žiūros specifinius bruožus. Nepaisant savo ontinio statuso, egzistencinę nuostabą keliantys fenomenai graikams profiliuoja filosofijos prigimties branduolį. Herakleitas neatsitiktinai ragina kasdien išvysti vis naujai patekančią saulę, teikti pirmenybę tam, kas regima, girdima, patiriama (MA 111⁶), didžiausią prioritetą teikiant regai (MA

---

⁶ Šiame darbe remsimės Manto Adomėno parengtu Herakleito „Fragmentų“ vertimu ir taikyta jų grupavimo strategija.

114). Tiek Platonas⁷, tiek Aristotelis⁸ sieja filosofavimo ištakas su nuostaba. Išlaikant aiškia skirtį nuo praktinių disciplinų, filosofinis mąstymas graikiškoje paradigmoje suvokiamas kaip vertingas savaime, būdamas galutiniu tikslu savyje ir dėl savęs paties, o ne priemonė kitiems tikslams pasiekti. Nuostabos akimirką patiriantysis stoja akistaton su savo nežinojimu, kuris kasdieniam horizonte pridengiamas praktine visažinystės skraiste. Aristoteliui tai reiškia nesuinteresuotą požiūrį į pasaulį ir klausimų apie pirmines priežastis, svarbiausias pažinimą provokuojantis veiksnys. Tad nuostaba yra *klausiančiojo būklė*, – joje pastebiu savo nežinojimą ir pradėdu abejoti tuo, kas iki tol atrodė savaime suprantama bei akivaizdu.

Nors šiuolaikinė filosofija yra nustūmusi nuostabą iš *čia ir dabar* santykio į antrinio filosofinio diskurso paraštes, Šliogerio perspektyvoje, kaip ir graikų mąstyme, ji išlieka pirmapradžio patyrimo *spiritus movens* – pamatine filosofijos ištaka, kuri nėra traktuojama kaip istorinis reliktas, nutikęs kažkada seniai laike ir nutraukęs tiesiogines sąsajas su gyvenama dabartimi. Įdomu yra tai, kad dvi pamatinės Šliogerio filosofijos, apjungiančios ankstyvąjį ir vėlyvąjį kūrybos laikotarpius, sakytume, sudaro dvinarę struktūrą, susivedančią į metafizinio patyrimo vienį. Panašiai kaip *filotopijos* kategorija apibrėžia metafiziniam patyrimui būtiną *čia* – konkretų patiriančiojo horizontą – analogiškai *fotosofija* numato išsisknijimą į *dabar*. Tuo požiūriu, į dabartiškumą išsisknijusi nuostaba, kuri negali būti užkonservuota laike, taip pat negali būti kartą apmąstyta ir padėta į šalį. Ji privalo būti kaskart *pakartota* iš naujo, lemia tai, jog dalyvavimas tikrovėje skleidžiasi anapus teksto ir niekaip negali būti redukuotas į sustingusį filosofijos istorijos faktą.

Kalboje užsidaręs mąstymas betarpišką patyrimą nuo pat pradžių jau svarsto kaip įtarpintą, nes remiasi sąvoka, kuri ženklina juslinio substanciskumo įtarpinimo judesį, nors pačios įtarpinimo problemos nesvarsto. Tai kalbos žaidimas be ekstralingvistinių elementų, o kiekviena patirtis įtraukia tiek kalbinį aspektą, tiek bekalbę patirtį. Šliogerio žodžiais tariant, teorinė žiūra savaime dar nėra pažinimas, nes ji išsiskleidžia kaip teorinė kontempliacija arba kaip stebintis mąstymas, kuris pats nustato ribą, iki kurios gali eiti (Šliogeris 1996: 245). Todėl akivaizdu, jog metafizika graikams ir pačiam Šliogeriui nėra grynas manipuliavimas informacija kaip veiksmas uždaroje kalbos stichijoje, ar juolab apibrėžtų doktrinų rinkinys. Subjekto sąveikoje su tikrove iš tiesų dalyvauja kalbinis elementas, tačiau kartu egzistuoja ir kokybiškai kitos prigimties polius, kuris pats iš savęs yra autonomiškas kalbos atžvilgiu ir nėra kalbiškai sukonstruotas. Šliogerio žodžiais tariant: „filosofinė būseną yra bekalbė, tačiau mąstanti, todėl kas akimirksnį pereinanti į kalbą ir virstanti tekstu“

---

⁷ Juk nuostaba – tikroji filosofo būseną, nes filosofijos pradžia būtent tokia (sen. gr. μάλα γὰρ φιλοσόφου τουτο τὸ παθος, τὸ θαυμαζέειν: οὐ γὰρ ἄλλη ἀρχὴ φιλοσοφίας ἢ αὐτῆ) (Plat. *Teaitet*. 155d).

⁸ Visais laikais – anksčiau ir dabar – filosofija siejama su nuostaba (sen. gr. διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν) (Arist. *Met.* 982b12).

(Šliogeris 1996: 453). Teoriškai angažuoto mąstymo, kuris kyla iš subjektyvios patirties, keliamas tikslas yra kuo labiau sumažinti subjektyvybės apnašas, mąstyti kuo nešališkiau – tai įsižiūrinti subjekto laikysena objekto atžvilgiu.

Anot Šliogerio, matyti ir mąstyti būtų nepajėgia nei tas, kuris pernelyg arti daikto, nei tas, kuris nuo to daikto nutolsta. Filosofui vizualiai atsiveria tai, ką jis mąsto – jis privalo parodyti apie tai, ką kalba. (plg. Šliogeris 2010: 15, 2013: 137). Iš čia matyti, jog įvyksta sintezė tarp keliamų kriterijų objekto patyrimo sąlygoms bei paties patiriamo objekto, be kurio neįsivaizduojamas joks subjektą su objektu saistantis patyrimas. Distancija reikalauja užmegzti ryšį su objektu, bet pernelyg nutolus ar priartėjus filosofinė žiūra neišpildoma – ji artikuliuoja tiek patį daiktą su individualiais jo parametrais, tiek jam giminingą aplinką kaip visumą, kurioje tas daiktas gali būti sugriebiamas juslinės žiūros. Kadangi tik betarpiška akivaizdybė gali kelti nuostabą, ji ima funkcionuoti, sakytume, kaip mąstymą išjudinantis žaibas, pagrindžiantis teorijos ryšį su pirmapradžiu egzistenciniu patyrimu: per nuostabą konstituojasi mąstymo ir matymo dialektinis ryšys. Pirmojo asmens perspektyvoje atsiverianti nuostaba provokuoja refleksijos judesį, kuris gali būti suvokiamas ne kaip mąstymo alternatyva, peržengianti konkretų patyrimą bei konstruojanti grynai loginius pasaulius, bet kaip mąstymo pastanga, padėsianti nuskaidrinti tai, kas atsiveria konkrečioje gyvenamoje tikrovėje (Johann 1964: 329). Šliogerio atveju, patirties nuskaidrinimas įsišaknija į regos horizontą. Fotosofiją praktikuojančio filosofo dalyvavimas tikrovėje yra būtinas, kad iš principo būtų galima kalbėti apie betarpiškumą. Tik dalyvavimo perspektyvoje reginčiajam iškyla pačios tikrovės problema ir pamatinis klausimas: kas egzistuoja savaime kaip grynoji kitybė? Teorinė žiūra, kaip ir užakcentuoja Sodeika, pirmiausia turi būti suvokiama ne kaip subjektyvumo laikysena, o požiūriu to, į ką jis žiūri ir poveikio patyrimas (Sodeika 2010: 53). Kaip tik čia aptinkamas santykis tarp paties mąstymo ir to, kas jam yra išoriška, todėl pagal savo duoties būdą nesutampa ir negali sutapti iš principo. Atitraukę save kaip tikrovės dalyvius tikrovę mes uždarome kalboje, atsiribodami nuo bet kokio patyriminio santykio su mums atsiveriančiais esiniais.

3 GRAIKŲ MĄSTYMO ONTOLOGINIAI PROVAIZDŽIAI ŠLIOGERIO PATYRIMO SAMPRATOJE

3.1 Metafizikos ir patyrimo santykio ambivalencija

Nepaisant to, jog savo darbų korpuse Šliogeris pabrėžtinai angažuojasi graikiško tipo filosofijai, klasikinę metafiziką jis charakterizuoja išskirtinai nesureikšmindamas ir nepabrėždamas geografinių bei laiko ypatybių, į pirmą planą iškeldamas patyriminį aspektą, įvairias galimas kalbos struktūrines variacijas. Tad siekiant paraleliai sugretinti Šliogerio ir klasikinės metafizikos perspektyvas toliau tenka klausti: kokios galimos patyrimo ir metafizikos sandų jungtys iš ontologinio požiūrio taško? Atkreiptinas dėmesys į tai, jog vakarietiškos filosofijos sklaida laiko požiūriu steigiasi labai dinamiškai: jai būdingas nepaprastas judrumas, kurio pagrindiniai bruožai yra nuolatinis atsinaujinimas, intensyvi filosofinių idėjų kaita, naujų problemų atsiradimas ir senų neigimas, aistringa mąstytojų polemika ne tik su savo amžininkais, bet ir su savo pirmtakais, minties veržlumas ir nerimas, ją skatinantis nepasitenkinti esama padėtimi bei atverti naujus horizontus (Šliogeris 2011B: 159). Vis tik metafizikos branduolio paieška Šliogeriui leidžia ne tik detalizuoti skirtumus, bet ir iškelti prielaidą, jog visą Vakarų filosofijos tradiciją, nepaisant istorinių pokyčių, sieja tolydi grandis, įgalinanti metafiziką kaip bendramatišką tematinį lauką istorinėje sklaidoje. Tuo požiūriu, kalbinis aspektas iškyla kaip pradinis atskaitos taškas, nuvedantis prie istoriškai nutolusios graikų mąstymo tradicijos. Būtent angažavimasis kalbai, kaip numanomai metafizikos stichijai, sudaro Šliogerio polemikos su tradicija pagrindą.

Graikų mąstyme aptinkami požymiai, kurie leidžia manyti, jog spekuliacija apie tikrovės prigimtį daro poveikį įvairiems mąstytojams, nepriklausomai nuo subtilių skirtumų jų prielaidose. Pavyzdžiui, Parmenidui, Herakleitui, Platonui, Aristotelui būdinga pastanga aptikti pamatinį sąryšį tarp loginio bei prasmingos kalbos turinio ir ontologinės paties pasaulio struktūros. Nors kalbos terpė, kaip jau bandėme išryškinti, įgalina dialogą su filosofijos istorine sklaida, leidžiant netiesiogiai priartėti prie kitų istoriškai nutolusių mąstytojų bei tekste tiesiogiai neatpažįstamų metafizinių intencijų, individualus mąstymas, remiantis Šliogeriu, negali pernelyg pasitikėti jokia per kalbą įgyjama metodine prieiga ar prisiversti mąstyti tam tikra diskurso užduota kryptimi. Akivaizdu, kad filosofinis mąstymas pagal pačią jo apibrėžtį privalo būti suvokiamas kaip asmeninis, autorinis, esmingai individualus ir aiškiai individualizuotas mąstomų minčių turinio požiūriu. Jei asmuo apskritai geba filosofiškai mąstyti, jis filosofuoja būtent kaip konkretus asmuo, kaip mąstantis individas (Kardelis 2013: 33). Kitaip tariant, filosofinis mąstymas postuluoja galimybę išlaikyti pirmąją nuostabą, taigi ir atvirumą klausimui, galimybės sąlygas. Tiesioginis sąlytis su tikrove pasidaro galimas tik per spontanišką susitikimą su jusliniais daiktais, kurie postuluojami kaip

ontologiniai esiniai. Tad Šliogerio perspektyvoje pakreipkime svarstymus apie filosofijos prigimtį ontologine kryptimi ir pabandykime pasiaiškinti, kas gi lemia juslinių daiktų metafizinį statusą. Juk senovės graikai, filosofiją kildinę iš pirmaprados nuostabos, į juslinių daiktų plotmę žiūrėjo gana įtariai, ypač keldami klausimą apie visos kintančios tikrovės metafizinį pagrindą. Šliogerio mąstyme aptinkame bandymą radikaliai permąstyti kasdienę patirtį – tiek pasiremiant graikų metafizikos nuostatomis, tiek iš pagrindų tas nuostatas užklausančiomis. Čia pasidaro išskirtinai svarbi kalbinio ir juslinio registrų konfiguracija, steigianti labai savitą Šliogerio požiūrį į transcendentinius fenomenus kaip tikrosios metafizikos galimybę, kuri nėra savaimė akivaizdi *prima facie*, iš metafizinių pozicijų gali būti interpretuojama gana prieštarinčiai ir nevienareikšmiškai. Ryšys tarp kalbiškumo ir jusliško sandų žmogaus egzistencinėje perspektyvoje steigia dialektines įtampas tarp abiejų polių. Todėl galima manyti, kad jusliško ir kalbiškumo kritiniai aspektai taip pat gali padėti atskleisti Šliogerio filosofinių prielaidų ryšį su klasikine graikų metafizika – tiek galimus panašumus, tiek skirtumus.

Metafiziniu požiūriu, pastovumo ir kitimo dinamiką lietuvių filosofo akiratyje *transformuojasi* į kalbiškumo ir jusliško santykio dialektiką. Štai ankstyvoji ikisokratinė graikų filosofija susitelkia ties nekintančio būties pagrindo problema: palaiptamui gimsta įsitikinimas, kad kasdienė patirtis per jusles nurodo į tai, kas netvaru ir nepatikima. Parmenido ir kitų elėjiečių akiratyje susiformavo nuostata, kad mąstymo objektas negali būti jusliškai patiriamas – tad mąstymo plotmė privalo turėti sau bendramatišką (mąstomą) objektą. Graikų metafizikams tai specifinė mąstomų esinių sritis, kuri nekinta pagal apibrėžimą, projektuojama į esmę, amžiną ir nepatiriamą nei atsiradimo, nei žuvimo (Plat. *Resp.* 485b). Taigi per kalbą kaip mąstomybės terpę būtis pradėta sieti su tuo, kas tapatu sau, o juslinė daikto pusė neįgyja metafizinio svorio, neturi savarankiškos svarbos. Antra vertus, Herakleitas, priešingai nei elėjiečiai, priima juslių teikiamo episteminio šaltinio patikimumą – rega įvardijama kaip patikimiausia juslė, besiremianti į betarpiškos kasdienybės patyrimo lauką. Vis tik nubrėžiama aiški skirtis tarp išminties kaip įvairios informacijos betikslinio kaupimo ir tikrosios išminties, kuri reikalauja kur kas daugiau nei juslinių pagavų kaupiamos informacijos (plg. MA 89 ir MA 111). Singuliarus λόγος kaip tikrovę vienijantis ir valdantis principas nėra sutapatinamas su kosmą suvokiančiuoju subjektu kaip paskirybe, nors jis ir dalyvauja kosmo tvarkoje (Halper 2017: 459).

Atrodytų, jog šiuo požiūriu kalba kaip terpė, kurioje aptinkamas λόγος, Herakleitui nėra pilnai pajungta subjektyviam kalbos konstravimo režimui, kuris įgalintų aktyviai tikrovę užvaldantį disponavimą. Jautrumas pasyvumo ir aktyvumo dialektikai leidžia pačioje kalboje išvelgti saiko principą – *įsiklausantis* santykis apibrėžia mąstantįjį veikiau kaip kontempliuojančio teoretiko, o ne atkaklaus įrodinėtojo profilį. Pasaulio pagrindo problema, ką rodo ikisokratikų kryptinga mąstymo

pastanga, veda nuo paskirybių prie bendrybių plotmės. Todėl visai nenuostabu, kad graikų metafizikoje pastovumo šaltinio paieškos tiek Herakleitą, tiek kitus graikus atvedė nuo efemeriškų juslių į kalbos plotmę. Ne tik sekant įpėdin paskui tvarumo pažadą, bet kalboje aptinkamą λόγος kaip tikrumo garantą, siejant jį su vientisos būties pagrindu, tikrove kaip vieniu. Atskiri empiriniai faktai nurodo į pasaulio vienumą, kuris gali būti įvardytas kaip bazinis graikiškosios filosofijos instinktas, išreiškiantis tikėjimą vienvone, kuri sistemiškai derinama su tikrovėje aptinkamu daugiu (Taylor 2018: 85). Tačiau Šliogeris ima aktualizuoti dar vieną esmingą dėmenį, be kurio metafizika negali įgyti išbaigto pavidalo. Tai yra reikalavimas į metafizikos apmąstymą įtraukti paties mąstančiojo subjektyvybę, o kartu ir tos subjektyvybės ribų klausimą, kurį taip pat pasidaro būtina aktualizuoti. Antai Heideggerio manymu, kiekvienas metafizinis klausimas gali būti iškeltas tik taip, kad klausiantysis – pats savaime – yra pats įtraukiamas į klausimą, t.y. paklausiamas (Heidegger 1992A: 112). Klausama iš konkrečios tikrovę patiriančiojo kasdienės situacijos, kuri, nors ir panardinta į kalbinių reikšmių tinklą, pati iš savęs, kaip jau išvelgė Herakleitas, nedisponuoja teorinio santykio bendrybėmis, kurias reikia atrasti pačioje tikrovėje arba sukonstruoti.

Realizuodamasis per kalbą teorinis mąstymas neišvengiamai schematizuoja ir atveria tikrovę per tam tikrą kalbos prizmę, kuri ieško koreliacijos su išoriniais daiktais, tačiau kartu leidžia aptikti tos koreliacijos ribas. Juk Aristoteliui tikrasis pažinimo objektas yra paskirybė, neleidžianti tenkintis δευτέρα ουσία ir kartu kreipianti link πρώτη ουσία: šis daiktas, šis žmogus, šis arklys – tai pirmosios esmės, į kurias nukreiptas abstrakcijos ribas fiksuojantis ir anapus griežto schematizmo galintis žengti žmogaus protas. Dėl to manymas, kad graikiškasis metafizinis antjusliškumas priešpriešinamas juslinių patirties registrų įvairovei, turėtų būti įvertintas jautriai atsižvelgiant į graikų gebėjimą suderinti jusliškumo bei kalbiškumo registrus, net ir pirmenybę suteikiant pastarajam, kai kalbama apie pirmines priežastis, idėjas ir principus.

Aristotelio *Metafizikoje* išvelgtinas paradoksas, kuris galėtų būti įvardytas pamatiniu paties Šliogerio metafizinės patirties centru: kai susiduriame su jusliniais daiktais, negalime jų mąstyti, galime tik patirti joslėmis. Aristotelis, tuo tarpu, apmąstydamas substanciją derina tiek abstrakcijos, tiek juslinio singularumo plotmes, vengia griežtai išipareigoti vienam ar kitam domeniui. Mat Aristoteliui pamatine prasme egzistuoja tik paskirybės, o mąstomos gali būti tik bendrybės. Tuo tarpu, Šliogeris linkęs manyti, kad žmogaus patirtis ne tik yra sutelkta į paskirybes, bet sykiu turi įveikti grynosios kalbos keliamus pavojus, kurie analitiškai orientuotam protui gali nekelti įtarimo. Kai susiduriama su paskirybėmis pozityvioms daiktų atsivėrimo sąlygoms daugiausiai įtakos turi joslės. Perteklinis mąstymas, anot Šliogerio, ima negatyviai steigti pažįstantįjį santykį, kuris deformuoja ir užvaldo pačius daiktus, kalbai atliekant virtualaus daiktų naikinimo funkciją. Todėl tiek būties, tiek nihilizmo klausimas Šliogeriui, įgyja gana savitą interpretacinį dėmenį. Pasidaro svarbus ne tik

susirūpinimas savosios egzistencijos įprasminimu baigtinio horizonto akivaizdoje, bet ir metafizinio partikuliaraus daikto kitybės statusas. Tad santykis su Kitu yra duotas banaliausiame kasdieniame horizonte, bet kartu yra suabejojama savaimine jo atsivėrimo galimybe. Mat susitikime su daiktu iškyla abipusis – tiek anestezuotų patiriančiojo juslių, tiek paties daikto suskaitmeninimo – pavojus. Be to, Šliogeris fiksuoja, jog „daikto“ sąvoka žmogui yra netgi artimesnė nei individuali daikto būtis: kasdienės žiūros akiratyje visų pirma atsiveria ne daiktai *par excellence*, o daiktai anonimai, daiktai apskritai (Šliogeris 2017: 28). Todėl metafiziniam santykiui su kasdieniškiausiais daiktais reikalingas klasikinę metafiziką *transformuojantis* judesys nuo perteklinės kalbos prie juslinio minimalizmo. Atrodytų, jog tiek Šliogeris, tiek klasikinės metafizikos atstovai sutartų dėl kalbinės terpės fundamentalumo, tačiau didžioji polemika kyla būtent dėl tikrosios transcendencijos statuso bei jusliškumo-kalbiškumo dėmenų pasiskirstymo. Prie šio aspekto analizės būtent ir pereisime sekančiame skyrelyje.

3.2 Filotopinė graikiškosios teorijos reaktualizacija į juslinę transcendenciją

Judėdami toliau užklauskime: kokie struktūriniai elementai lemia Šliogerio ontologinės prieigos savitumą? Gretinant skirtingų filosofų ir tyrėjų perspektyvas verta atsižvelgti į tai, jog teorinės žiūros interpretacinę struktūrą galima ir netgi būtina tirti dvejopai – iš filosofijos prigimties sampratos ir iš ontologinių pozicijų. Dabar sugrįšime prie aptartų teorinio mąstymo akcentų nagrinėjimo, bet šįkart projektuodami juos į ontologijos sritį. Mat Šliogerio darbų kontekste *filotopijos* ir *fotosofijos* filosofemose derėtų išskirti tiek ontologinius, tiek filosofijos prigimties registrus, kurie leistų išgryninti Šliogerio prieigos specifiškumą diskusijoje dėl teorijos prigimties. Šliogeris aršiai kritikuoja teorijos sutapatinimą su diskursu teigdamas, jog „mums net pernelyg gerai žinoma, ką žymi žodis „teorija“, pakeičiamas magišku tuščiažodžiu „diskursas“ arba irgi magiškam užkeikimui prilygstančiu žargonizmu „mokslas“: jei tariame žodį teorija kaip savaiame suprantamą dalyką, turime galvoje tam tikrą kalbos spiečių ar kalbos sistemą, atliekančią pažintinę funkciją, vadinasi, nukreiptą į tam tikrą objektą, kuri sėkmės atveju parodanti, koks tas objektas esantis iš tikrųjų, leidžia tą objektą įvaldyti bei sužmoginti“ (Šliogeris 2009: 386). Šio radikalaus nusiteikimo prieš kalbą motyvai nėra išsakomi arbitraliai. Juos geriau suprasime analizuodami Šliogerio pamatines prielaidas, siekdami atskleisti teorinės žiūros kalbiškumo ir bekalbiškumo santykį.

Verta atkreipti dėmesį, jog Šliogerio darbus persmelkianti *filotopijos* sąvoka nėra vienareikšmė. Ji ženklina prieraišumą prie tam tikros prisijaukintos vietos, tėvynės, daiktų. Struktūruojant vietovaizdžio kontūrus, į pirmą planą iškyla tai, kas eina iš daiktiškumo srities, o ne iš kalbos. Antra vertus, filotopija susijusi su panoraminiu vaizdu, į baigtinį horizontą nukreipta rega, kuri vis dėlto nepirriša prie konkrečios geografijos, bet veikia reikalauja transformuoti žvilgsnio optiką, pačiam

prisijaukinti vietovę. Žmogaus ir vietovės santykį Šliogerio mąstyme Viktorija Daujotytė artikuliuoja kaip buvimą *čia* ir *dabar*, kuriame atsiranda abipusė priklausomybė: vieta tampa žmogaus nuosavybe, o jis pats ima priklausyti vietai. Čia pat Daujotytė fiksuoja ir šio santykio kompleksiskumą, akcentuodama, jog daiktai yra paslėpti santykių prieblandos, uždengti schemų, šešėlių, bendrybių, kai iš tiesų būtį įgyja tik atskirumas, atskiri daiktai (Daujotytė 2021: 192-193). Šliogerio mąstyme substanciniai individai, kuriuos dar aptarsime atskirai, priešinami kalbinės prigimties esiniams, – jie konkretizuoja ir apibrėžia jusliškai patiriamų daiktų profilius. Iš pirmo žvilgsnio galima pamanyti, jog filotopinis žvilgsnis tarsi uždaro solipsistiniame lokalume. Tačiau Šliogerio postuluojuose daiktų konkretybėje, ypač vėlesniuose kūrybos laikotarpiu, slypi ir universalumo sluoksnius, kurių reikia identifikuoti. Antai vietos konkretybė ne tik numato gimtosios ar prisijaukintos vietos meilės ryšį, bet, kaip žmonių patirties bendramatiškumą lemiantis veiksnys, įgalina susikalbėjimą su kitais mąstytojais, netgi užmegzti dialogą su skirtingais laikotarpiais įveikiant istorinį nuotolį. Tai reiškia, jog filotopinis nusiteikimas pabrėžia žmogiškumo ir nežmogiškumo dualumą bei numato kitybės patirties galimybės sąlygas. Pagal šį kriterijų, mąstymas neturi būti atitrūkęs nuo juslinės daiktų konkretybės bei daiktų duotybės konkrečiose vietose.

Priešingai nei grynuoju diskursu apsiribojančios filosofinės kryptys, Šliogeriu mąstymas turi remtis tiesioginės regimosios patirties tiesioginėmis duotimis Žmogaus-daikto sąlytis, Šliogerio supratimu, yra pirmapradė ontologinė duotybė, žmogaus, kaip baigtinės būtybės, ontologinė konstanta. Pirminis motyvas nurodo į tiesioginę juslinę patirtį – būti kartu su jusliškai patiriamais daiktais, patirti jų nuostabą bei santykio bekalbį sakralumą. Taip pat pažymėtina, jog imant domėn anksčiau aptartas teorijos kaip diskurso ir kaip praktikos aiškinimo perspektyvas, Šliogerio pozicijos originalumas atsiskleidžia pabrėžiant išskirtinę į subjekto išorę nukreipto vizualinio registro svarbą. Daujotytė, nagrinėdama Šliogerio filosofijos fenomeną, jam priskiria nuostatą, kuri, beje, taip pat būdinga ir išsakytoms Hadot prielaidoms. Ji gana netikėtai fiksuoja skirtį tarp mąstymo ir filosofijos teigdama, jog „filosofavimo esmė nesusiveda į diskursą ar mąstymo „rezultatų“ laukimą. Mąstyti – vadinasi reziumuoti, daryti išvadas. Bet filosofijoje kitaip – svarbu ne mintis ar rezultatas, o pats mąstantis, filosofuojantis žmogus – kaip mąstymo aistros kūrinys“ (Daujotytė 2021: 273). Tačiau ši perskyra, nors gali pasirodyti kvestionuotina mąstymo terpei įsipareigojusių filosofijos atstovų, paties Šliogerio perspektyvoje užima svarbią vietą, plėtojant filosofinio santykio su tikrove nuostatas, kurios kinta, patenka į prieštaravimus, nes nuolat atsinaujina aistringame mąstymo procese ir statiškai neprisiriša prie diskurso.

Vėlyvojo Šliogerio mąstymo periodo *fotosofijos* sąvoka papildoma ankstyvuoju laikotarpiu plėtotą *filotopijos* sampratą. Nepaisant to, jog iš fotosofinių pozicijų matymo duotys asimetriškai prioritetizuojamos prieš kalbinius turinius, kontempliatyvus fotosofijos pobūdis leidžia aptikti

tiesiogines sąsajas su graikiškomis θεωρία ištakomis. Kaip žinia, Šliogeriui neatsitiktinai būtent regėjimas yra svarbiausia juslė. Formuojasi *credo* kaip grįžimas, pakartojimas, ginant mąstymą *kaip* matymą, tikėjimą ir pasitikėjimą konkrečiais regimais pavidalais ir daiktais, nors dabarties žmogus nebeapsitiki regėjimu – atskiria regimybę ir tikrovę (*ibid*: 249). Taigi fotosofija gali kvalifikuotis kaip išmintis, kurios negali teikti kalbinės prigimties resursai, bet juos suteikia daiktų individualius kontūrus atverianti šviesa. Tačiau svarbu ir tai, kad Šliogeriui atmetus kalbinę terpę, kaip vakarietiško filosofinio mąstymo pavyzdinę stichiją, nėra esmingai nutolstama nuo teorinės žiūros provaizdžio. Filosofija savo ištakose kildinama iš stebėjimo, kuriame matymas reiškiasi kaip turtingiausią tikrovės vaizdą atverianti juslė.

Tiek Šliogerio, tiek graikų ontologijoje aptinkamas bendras pagrindas – transcendavimo judesio struktūra. Tačiau filosofijoje įkalbinto mąstymo dėmenį Šliogerio perspektyvoje pakeičia juslinė rega, o kalbą kaip pavyzdinę filosofijos terpę – filotopinė vieta, kurioje sutinkami ontologinį statusą įgyjantys jusliniai daiktai. Šliogerio žodžiais tariant, „daikto juslumas ir tik jis yra vienintelė nuoroda į transcendencijos gelmę. Jei gelmė nepasirodo tiesiogiai ir akivaizdžiai, jusliniame daikto paviršiuje, tada ji apskritai nepasirodo ir negali pasirodyti“ (Šliogeri 2011A: 338). Dėl to apriorinės struktūros ar kalbinės koordinatės neįgyja pamatinių patyrimo sąlygų statuso. Mat pačios kalbinės koordinatės yra išvestinis subjekto negatyvumo modusas – kalbinė plotmė funkcionuoja kaip subjekto ontologinio užbaigtumo stokos kompensacinis mechanizmas ir tik po to kaip patyrimo sąlyga. Kitaip sakant, pamatinė patyrimo sąlyga yra ne kalbinės koordinatės, o radikalus subjekto negatyvumas: radikalus negatyvumas funduoja bet kokį subjektiškumą, o netiesiogiai – ir objektiškumą (Ruzas 2016: 115). Kadangi antikiniam mąstymui yra būdinga teorinį santykį su tikrove sieti su kalbos terpe, todėl neatsitiktinai teorinė žiūra graikišką požiūrį paskatina nusigręžti nuo juslumo link mąstymui bendramatiškų ontologinių (nekintamų) esinių. Fotoaparato Šliogeriui prireikia ne tam, kad būtų sukurtas pseudodaiktas, neprilygstantis anapus kalbos esančiam jusliniam daiktui. Priešingai – fotoaparatas parengia fotosofijai palankų *santykį*, kurio praktikavimui būtina daiktus pamatyti nekasdieniškai, išskirtiniu rakursu, apibrėžiant daikto individualumą ir padėti prisiminti tai, kas buvo patirta: iš blyškios kasdienybės masės fotoieškiklis išskiria štai šitą daiktą, individualizuoja pasaulį, suteikia išskirtinę svarbą tokiam dalykui, kuris liktų nepastebėtas (Šliogeri 2011B: 133). Kadangi, Šliogerio supratimu, tiek kasdienis buvimas, tiek mąstymas neišvengiamai įklampina patyrimo subjektą į kalbą. Pasitelkiant fotoaparata, kaip transcendavimą įgalinančią priemonę, tikimasi blyksnio akimirkoje peržengti kalbiškai sužmogintos tikrovės ribas – tuo būdu fotosofinėje vizijoje tiesioginis sąlytis su regimais daiktais per patirtį liudija šviesos pagimdytą išmintį.

Dabar jau galime tarti, kad filotopijos ir fotosofijos santykis – tai santykis tarp vietos meilės ir šviesos išminties, bandymas įsivesti saiko principą pačiam mąstymui, pagal kurį mąstymas negali

pakeisti, redukuoti ar atsverti to, kas jusliškai patiriama. Šliogerio juslinės žiūros teorinis profilis „apverčia“ juslumo ir antjuslumo dėmenis, bet dėl savo struktūros vis tik išsaugo ontologinius elementus, todėl atliepia Platono teorijos kaip dieviško idėjų regėjimo (dievožiūros) motyvus. Teorinė dievožiūra transformuojama į mirtingojo baigtinį šviesovaizdžių horizontą. Tuo tarpu Hadot teorijos kaip praktikos įvaizdis nususuka nuo ontologijos ir angažuojasi etinėms problemoms, todėl suartėja su helenistinio laikotarpio stoikų ir neoplatonikų filosofijos sampratomis. Nors teoriniu santykiu įgyjama subjekto transformacija išlieka svarbus veiksnys tiek Hadot, tiek Šliogerui, tačiau Hadot dvasines pratybas lokalizuoja subjekto viduje, o Šliogerio žiūra nukreipta į subjektui išorinius konkrečioje vietoje išaknytus ir prieš teoro akis atsiveriančius daiktus. Santykis su praktika traktuojamas betarpiškai, nėra tokio griežto atskyrimo. Iš to matyti, kad mąstymo veikla kaip *vita contemplativa* gali kvalifikuotis kaip savita filosofija užsiimančių žmonių praktika. Bet taip pat reikia fiksuoti, jog Šliogerio teorijos vizijoje, nuolat besigalinėjant su kalbos nihilistiniu poveikiu, paradoksaliai neapsieinama be diskurso dėmens, kuris pagrindžia lietuvių mąstytojo ontologiją: pasitelkiant kalbinius resursus, postuluojamas nesužmoginto objekto ir žmogiško subjekto dualistinis santykis. Antra vertus, kalbinė terpė, sakytume, užima pagalbinių „kopėčių“ funkciją, kuriomis pasinaudojus jas galima numesti ir ontologinį krūvį perkelti iš kalbos į jusliškumą. Tuo būdu kultivuojama teorijos kaip regėjimo praktika Šliogerio perspektyvoje nusveria refleksijos priemonėmis suformuotą diskursą.

3.3 Substancinio individo ištakos aristoteliniame mąstyme

Eikime toliau ir Šliogerio ontologijos perspektyvoje panagrinėkime daiktiškumo sąrangą, kuri lietuvių mąstytojo darbuose įgyja aristotelišką substancinio individo struktūrą. *Metafizikoje* Aristotelis pirmąją filosofiją apibrėžia sritį, kuriai priskiria *būties kaip būties*⁹ tyrimą (Arist. *Met.* IV 1, 1003a21). Atskirdamas filosofiją nuo specialiųjų tyrinėjimo sričių jis patį būtiškumą susieja su savaimingos tikrovės egzistavimu, į kurį kaip pagrindą susiveda įvairūs išvestiniai buvimo modusai. Nepaisant to, jog yra daug būdų, kuriais apie daiktus sakoma „būti“, tačiau visi jie nurodo į vieną išėities tašką: apie vienus dalykus sakoma, kad jie yra, nes jie yra substancijos, o apie kitus todėl, kad šie veda pakeliui į substanciją arba yra substancijos nykimas arba kokybės (*ibid* 1003a33). Kaip matyti, aristotelinėje tikrovės vizijoje pasaulis sudarytas iš skirtingos prigimties domenų, kiekvienas tikrovės lygmuo turi savo specifiką ir prigimtį – aptinkamas tikrovės moduliarumas. Toliau bandykime pasiaiškinti, kodėl gi Šliogeris, atsispirdamas nuo Aristotelio metafizikos branduolio, vis tik lieka griežčiau įsipareigojęs jusliškumui.

⁹ Originalo teksto vieta: ἔστιν ἐπιστήμη τις ἢ θεωρεῖ τὸ ὄν ἢ ὄν καὶ τὰ τούτῳ ὑπάρχοντα καθ' αὐτό (Arist. *Met.* IV 1003a21).

Graikų mąstyme juslinė daiktų įvairovė dėl savo chaotiško kitimo negali įgyti metafizinės tikrovės statuso. Todėl aristoteliškasis tikrovės apmąstymas prasideda nuo konkrečių esmių identifikavimo jusliniuose daiktuose. Šis įsitikinimas remiasi prielaida, kad egzistuoja bendra tikrovė, nesukonstruota proto, bylojanti mąstymo ir tikrovės atitikimo principą (lot. *adaequatio rei et intellectus*). Taigi šį principą atitinkantis mąstymas turintis vesti prie daikto ir proto atitikties. Tad vienintelis būdas Aristoteliui fiksuoti tapatumo pagrindą bei suvokti daiktą kognityviai – atitraukti abstrakčią giminę, esmę, pamatyti abstraktų žmogų ir aiškintis jo savybes. Atitraukimas to, kas sudaro substancijos esmę, neišvengiamai įgyja scheminatus kontūrus. Nors žmogaus pažinimas prasideda nuo pojūčių ir suvokimo, bet mūsų pojūčių patirtis yra apribota ir ne visiškai tiksliai atitinka objektų prigimtį. Ontologinis Aristotelio partikuliarizmas yra Šliogeriu gimininga pozicija. Ji numato ontologinį principą, pagal kurį ontologiškai egzistuoja tik konkretybės ir paskirybės – konkretus paskiri, laikiškai ir erdviškai apriboti individai, tokie kaip medis, žirgas ar žmogus. Tai mąstymas, kuris orientuotas į substancijas kaip paskirybes, kaip substancinius individus, turinčius kokybines charakteristikas. Tuo požiūriu, ontologinės idėjos, bendrybės, nors ir įgalina pačią pažinimo galimybę, tikrovės pagrinduose nėra realesnės už paskirybes. Nors pats mąstymas operuoja bendrybėmis, iš čia matyti, jog Šliogeriu, kaip ir Aristoteliui, būdingas angažavimasis partikuliarumo nuostatai: į kiekvieną būtybę siekiama žvelgti kaip kaip į substancinį individą, kaip į ontologinę paskirybę. Aristotelis, Šliogerio žodžiais tariant, ontotopinį pirmumą linkęs atiduoti juslinio pasaulio masyvumui ir jo neabejotinam tikroviškumui. Nors Platonas irgi neneigia juslinių daiktų tikrovės, bet metafizinius svorio centrus perkelia į antjuslumą, ko nepasakytume apie Aristotelį, kurio pavyzdinis orientyras – individuali substancija, modeliuojama būtent pagal tapatybės principui paklūstantį šio pasaulio daiktą arba kūną (Šliogeris 2005A: 137).

Antra vertus, Aristoteliui, nors idėjos neturi aktualios būties, jos kaip formos glūdi pačiuose daiktuose. Dėl to žmogaus mintis sugeba pagauti tai, kas būdinga ne tik mąstymo plotmei, bet ir pačiai tikrovei. Mat be abstrakčių sąvokų pažinimas taptų neįmanomas. Iš to seka, kad tai, kas iš tikrųjų egzistuoja, negali būti pilna apimtimi pažinta ir patirta: pažįstame tiek, kiek gebame susieti su abstrakčiais vaizdiniais ir minties formomis. Vis tik patirties singularumas Aristoteliui taip pat išlieka svarbus tuo požiūriu, jog patiriančiajam įgalina suvokimą bei gebėjimą skirti, kas yra tikroviškas pasaulis, o ne tik kaip pažintinių abstrakcijų kontūras, kurį mes galime suvokti per daiktų esmes. Šliogeris dar atkakliau ir radikaliau laikosi partikuliarumo nuostatos, pačiose partikuliaruose ieškodamas to, kas jusliniame horizonte grynai partikuliaru ir individualu. Kitaip tariant, metafizika kaip prieiga prie savaimingos ir nuo žmogiškų matų nepriklausomos tikrovės sritis Šliogerio mąstyme *transformuojama* į juslinio patyrimo regos lauką.

Abiem filosofams rūpimas substancinis buvimas Aristoteliui pajungiamas pirmųjų priešasčių ir pradų pažinimui. Tuo tarpu, Šliogerio pagrindinis metafiziką pagrindžiantis daiktiškos tikrovės atsivėrimo būdas apsiriboja minimalistine prieiga, įgalinančią grynai stebėtojišką susitikimą su daiktu. Atkreipkime dėmesį, jog Aristotelis juslinei pagavai suteikia pažintinį statusą, tad juslinės pagava kaip gebėjimas graikui iš esmės sutampa su jusliniu pažinimu, išlaikant parmenidiškąją būties ir mąstymo atitikimo sąlygą: implikuojama epistemologijos ir ontologijos atitikimą steigianti prielaida, jog pažinimas neproblemiškai atveria vartus į būtį. Mat Aristotelis remiasi aiškiai neišsakyta, tačiau jam pačiam akivaizdžia intuicija, kad tikrovė pati savaime patenka į pažinimo akiratį, o pažinimas iš savęs yra tikroviškas: išankstinė pažinimo ir tikrovės sanglauda tiesos būsenoje pirmiausia lemia, kad Aristoteliui tikrovė yra tik tai, kas atsiveria pažįstančiojo sąlyčio su pasauliu horizonte (Šliogeris 1999: 295). Šliogeris substancijos kaip konkretaus individo sugriebimą sieja su tiesiogine pagava, griežtai atsisakydamas bet kokios invazinės abstrahavimo prieigos. Taigi susitikimo su daiktu akistata implikuoja ir etinius turinius, steigia minimalistinio mąstymo ir būties ryšį. Tikroviškais dalykais laikytini tie esiniai, kurie patiriančiųjų būtį teigia kaip minimalistiškai nubrėžiančią epistemologijos ribas. Užuo techniškai skverbiantis į daiktų gelmes, postuluojuama, jog tikroviška laikytina tik tai, kas atsiveria šia pusį juslinio horizonto.

Aptartą aristoteliško substancinio individo sampratą svarbu specifikuoti aptariant *gyvybės principo* reikšmę Šliogerio mąstyme. Ikisokratikai, Sokratas, Platonas ir Aristotelis filosofiją pirmiausia supriešina ne su pačia technika, o su tuo daiktų žinojimo tipu, be kurio neįmanoma pati techninė praktika – su techniniu žinojimu (Šliogeris 2008: 324). Nors net ir dirbtiniuose daiktuose glūdi netechninis pradas, kurį galima apmąstyti $\phi\upsilon\sigma\epsilon\iota\ \delta\upsilon\tau\alpha$ parametrais, filosofija čia priešinama technologijai ne empirinio fakto, o metafizinio principo lygmeniu. Taigi substancija graikų metafizikoje, kurią Karlas Raimundas Popperis yra įvardijęs kaip meta-biologiją, įgyja tiesiogines sąsajas su gyvybės principu. Antai aristoteliškoje perspektyvoje οὐσία ima realizuotis pradendant nuo ἀρχή ir judant prie τέλος. Tuo požiūriu, substancija nusakoma pagal augalui būdingas φύσις kitimo dinamikos charakteristikas, tikslingai judant link išsipildymo. Čia į vieną visumą sutelkiami abu aspektai: tiek protu pagaunamas būtiškumas kaip tvarumas, tiek laipsniška esinio raida ir tėkmė pagal jos prigimtį. Nors Aristoteliui negyvas artefaktas taip pat gali kvalifikuotis kaip galimas substancijos atvejis, pavyzdinį provaizdį vis dėlto aptinkame būtent gyvo organizmo struktūroje, kurioje pavienės dalys kompleksiskai integruotos į visumą. Aristotelis VII-oje *Metafizikos* knygoje atmeta hipotezę dėl materijos kaip tikrosios substancijos statuso. Pastebėkime, jog vienas iš galimų tokio apsisprendimo motyvų galėtų būti ne tik tai, jog substancijai būtina aktualizacija, bet ir grynojo potencialumo negalėjimas iš savęs sugriebti paties organiškumo. Nepaisant to, jog kūniškumo elementas stokoja integralumo grynosios formos atžvilgiu, hilomorfinis junginys duotas juslinei

patirčiai su pastovumo ir kismo elementais, ontologijoje derinant abi opozicijas. Ši statikos bei dinamikos pusiausvyra tiesiogiai koreliuoja su Šliogerio daikto kaip substancinio individo samprata bei aktualizuoja gyvybės principą, kuris ontologiškai konstituoja daikto kokybinį profilį.

Taigi paminėtina, jog nei Aristotelio, nei Šliogerio substancijos neįmanoma išaiškinti mechanicistiniais pagrindais. Antra vertus, jos pilnai neįmanoma formalizuoti epistemologinio domeno rėmuose. Formali schema, kaip jau buvo minėta, reikalinga tam, kad sugriebtume formalųjį substancijos aspektą, bet ontologiniu požiūriu paties daikto substanciskumo neišeina pilnai redukuoti į grynąją esmę jo nesunaikinant. Dėl to epistemologinis daikto sugriebimas išlaiko sąsajas su fenomenologiškai patiriamo bei įkūnyto ontologinio daikto kontūrais. Šliogerui ši sąsaja išlieka pamatinė dėl kalbos referentiškumo savybės: į konkrečius daiktus nurodanti kalba šį ryšį postuluoja, tačiau grynai formalieji santykiai, lygtis bei formulės, Šliogerio supratimu, funkcionuoja kaip kalbos konstruktai ir ištirpdo pačią tikrovę bei gyvybės principą. Mat kalbėti apie tikrovę *par excellence* reiškia nurodyti į konkrečius esinius kaip juslinius referentus anapus kalbos. Aristotelis taip pat mąsto eidus imanentiškai, kaip ir Šliogeris, teikdamas patirčiai pirmumą prieš mąstomus esinius, bet esmėje vis tik neišskiria regimojo aspekto kaip fundamentalaus – apmąsto juos kaip abstrakčias formas, glūdinčias jusliškai patiriamoje substancijoje. Tuo tarpu, Šliogerui eidai iškyla į pirmą planą būtent jusliniais savo pavidalais akimis regimi įforminti esiniai. Daikto paviršius, kaip substancijai būdingas juslumo telkinys, Šliogerui iškyla kaip *alfa ir omega* duotis – atsiribojant nuo pridėtinių abstrakčių predikatų, kurie patenka į mąstymo sritį pažintiniu judesiu.

Įdomu pastebėti, jog juslinis substancinių individų paviršius padeda apčiuopti jungtį tarp anksčiau aptartos Šliogerio filosofijos prigimties sampratos ir nagrinėjamos ontologijos pagrindo. Apsibrėždamas savo dialogišką santykį su filosofijos tradicija lietuvių mąstytojas akcentuoja antlaikiškumo dėmenį, kuris siejamas su grynuoju jusliniu patyrimu, įgalinančiu dialogišką susikalbėjimo pagrindą visų laikų ir visų erdvių žmonėms. Atitinkamai substancinis individas, filosofijos prigimties nuostatą projektuojant į pačius daiktus, traktuojamas kaip absoliutus ir visuotinis, nepriklausantis nei nuo situacijos, nei nuo santykių specifikos. Nors pavienis gamtiškas daiktas išnyksta laiko virsmuose, bet pats vienijantis, formą ir individualumą apibrėžiantis, daikto patyrimo principas Šliogerui išlieka galioti kaip visiems bendros tikrovės ontologinis postulas.

3.4 Jusliškumo ir antjusliškumo dinamika: Niekio ir Esmo metafizinės konfigūracijos

Mums liko aptarti filotopines ir fotosofines Šliogerio projekcijas į metafiziką, aptariant kitas dvi pamatines kategorijas – *Niekį* ir *Esmą*. Dar ankstyvojoje savo fragmentų knygoje *Būtis ir pasaulis*

Šliogeris išskiria dvi pamatines ontologines orientacijas: vieną jų pavadina orientacija į būti¹⁰, arba į vietovę šiaurus horizonto, o kitą – orientacija į *tarsi-būti*, arba į pasaulį. Tačiau čia pat lietuvių mąstytojas knygos įžangoje pateikia kritinę atožvalgą į ankstesnę kūrybą – supeikia pats save kaip autorių, sakydamas, kad jo knyga per daug asmeniška, kad joje pernelyg ryškūs autoriaus individualybės pėdsakai, lyginant su vėlesniu laikotarpiu. Šliogerio žodžiais tariant, „ji stokoja šalto ir blaivaus požiūrio į apmąstomus dalykus, joje per daug jausmo ir aistros ir per maža teorinio neutralumo“. Kaip pažymi Jūratė Baranova, autorius apie save sako, kad jis esąs „tarp“ būsenos: „tarp“ tikėjimo ir netikėjimo, o suprasti Šliogerio filosofijos fenomeną esą galima tik išplėtus „tarp“ veikimo sritį (Baranova 2006: 96-97). Tarpusavyje priešinami kalbiškumo ir bekalbės tikrovės poliai metafizinėje struktūroje įgyja dialektinį pobūdį, nuolat sąveikaujant Niekui ir Esmui – tiek vienas, tiek kitas polius apibrėžia žmogaus egzistencinę „tarp“ metafizinę situaciją. Šliogerio pozicijos radikalumas pirmiausia paremtas tuo, kad jis užginčija Būtį kaip pirminę metafizinę duotį, įvesdamas korektyvą, pagal kurią Niekis, o ne pasidaro pirmąją metafizinę duotimi. Tad į savo paties iškeltą klausimą apie Niekio ir Būties ontotopinę pirmenybę Šliogeris atsako Niekio naudai. Šis momentas, kaip pažymi Rita Šerpytytė, esmingai apibendrina visas lietuvių mąstytojo gijas (Šerpytytė 2008: 45). Tad verta akcentuoti, kad būtent Niekio tema Šliogeriui leidžia nukrypti nuo graikiško mąstymo programinių gairių ir žengti savo paties, per Niekio perspektyvą reaktualizuotos graikų metafizikos keliu. Pats žodis „Niekis“ iškreipia paties Niekio prigimtį, tarsi jį falsifikuoja, išversdamas jį į tam tikrą būti. Nors pats Niekis tiesiogiai nepatiriamas, būtent kalbos intensyvumas lemia Niekio intensyvumą (Šliogeris 1997: 205). Tuo tarpu, *Esmo* sąvoka Šliogerio žiūroje traktuojama kaip akcidentinė Niekio įveika, kuri su filotopija susijusi kaip pastarosios veikimas per įvykį, kad mirtingas žmogus apribotų save būtimi šiaurus juslinio horizonto (Čičelis 2020: 36). Šliogerio ontologijoje būtinieji daiktiškumo parametrai šiame filotopiniame horizonte įgyja transcendentiško, kitybės ir svetimumo profilius.

Prieš tai aptarta žinojimo ir nežinojimo situacija filosofijos prigimties požiūriu Šliogerio filosofijoje taip pat turi ir ontologinių padarinių. Antai prisiminkime *Puotos* dialoge Platono aptartą pamatinę geismo kaip stokos ir pertekliaus dviprasmybę, kuri, kaip žinia, susiejama su išminties geidžiančio filosofo profiliu (Plat. *Symp.* 203a-d). Įdomu tai, jog perimdamas iš Platono Eroto įvaizdį Šliogeris *transformuoja* į pamatinę geidžiančio ir stokojančio žmogaus struktūrą bei ją universalizuoja. Kitaip tariant, platoniskasis išminties geismo vaizdinys iš filosofą apibrėžiančio

---

¹⁰ Reikia atkreipti dėmesį į vartojamos sąvokos „būtis“ dviprasmybę bei nevienodą vartoseną Šliogerio filosofijos kontekste. Ankstyvuoju kūrybos laikotarpiu *Būtyje ir pasaulyje* (2006) Šliogeris tikrosios būties charakteristikų neatskiria nuo filotopinio santykio. Tačiau vėlesnėje kūryboje, *Niekyje ir Esme* (2005A, 2005B), būtis Šliogerio metafizikoje transformuojasi į Niekio sritį.

profilio gana netikėtai persikelia į visiems žmonėms priskiriamą kūniško buvimo modusą. Pasak paties Šliogerio, žmogaus erotiškumą reikia sieti būtent su vartojimu, o beribio naikinimo galimybės siekis gali atsirasti tik stokojančioje būtybėje, kuri stokoja ne tik kaip kūno, bet ir kaip sielos subjektas (Šliogeris 2005A: 53). Vartojimas čia traktuojamas ne sociologiškai, ne siejant su kultūros reiškiniiais, o grynai metafiziškai – kaip viena iš pamatinių žmogiškos būties sąlygų.

Suvokti tikrovę ir jos geisti, anot Šliogerio, gali tik tokia būtybė, kuriai jos trūksta, kurioje glūdi „kažkokia branduolinė tuštuma, ar tuštumos branduolys“. Tokią branduolinę tuštumą jis aptinka žmoguje, kurį pavadina *Niekio sūnumi*. Šliogerio filosofijoje, kaip ir jam idėjiškai artimoje Heideggerio filosofijoje, tokia branduolinė tuštuma suvokiama kaip absoliuti, metafiziškai radikali ir begalinė. Tik tokiu atveju ji gali tapti tikrovės priešybe, o ne jos dalimi. Radikali tuštuma, anot filosofo, „gali būti tik tokia tuštuma, kuri prilygsta Niekui“ (Juzefovič 2009: 67). Tai, kas tradicinėje metafizikoje įvardijama kaip Būtis, Šliogeris vėlesniu metu kūrybos laikotarpiu sieja su Niekio stichija. Kadangi Būtis jo perspektyvoje laikoma Niekium, ją pasidaro būtina griežtai skirti nuo Esmo, kuris vienintelis žmogaus atžvilgiu yra tikroji transcendencija. Būtent čia, kaip galime spręsti iš autoriaus svarstymų, ir išsiskiriantys kalbos ir filosofijos keliai: Būtis ir Esmas virsta priešybėmis, priešingais tikrovės poliais. Esmas laikomas tikrąja transcendencija, o Būtis (Niekis) – pseudotranscendencija. Esmas susiejamas su grynuoju juslumu, o Būtis – su grynuoju antjუსlumu, kuris visų pirma ir esąs kalbos stichija. (Kardelis 2006: 211).

Taip pat paminėtina ir tai, jog siekdamas išgryninti savo paties transcendencijos sampratą vakarietiškos filosofijos atžvilgiu Šliogeris ima aktualizuoti pirmąją patirtį, ją savitai atskirdamas nuo mąstymo plotmės. Jis pažymi, kad transcendencija niekada tiesiogiai nepereina į patį mąstymą ir neištirpsta jame, todėl išsaugoja savąjį transcendentišką mąstymo atžvilgiu, o pats iš savęs mąstymas nekuria jokios transcendencijos (Šliogeris 2011A: 333). Gali susidaryti įspūdis, jog mąstymo veikimo sferos apribojimas kalbą palieka rymoti anapus metafizikos, tikroviškumui priskiriant tik fenomeninės plotmės reiškinius ir daiktus, galinčius pelnyti tikrosios transcendencijos statusą. Tačiau mąstyme sugriebiama „transcendencijos“ sąvoka leidžia aptikti jos dualumą, kreipiantį anapus kalbinės imanencijos. Aiškiausiai šią mintį Šliogeris išreiškia artikuliuodamas kasdienybės metafizinį portretą: kasdienybė yra pirmasis, labiausiai į akis nekrentantis naikinimo limbas, kurio nihilizmas slepiasi po monotoniško instrumentinio daiktų naikinimo vualių, todėl į pirmąjį (naivųjį) planą visada iškyla ne daikto nyktis, o jo rasti, ne daikto naikinimas, o jo kilimas į reikmeniškai reiklaus žvilgsnio šviesą: daiktas pasirodo slėpdamasis ir slepiasi pasirodydamas (Šliogeris 2005A: 37-38). Todėl nenuostabu, kad net ir jusliniu savo pasirodymu kasdienybės sraute daiktas neiškyla kaip įsižiūrėjimo objektas, todėl jis nėra fiksuojamas reguliariu ar stabiliu savo

pavidalu. Bet koks kasdienis santykis su daiktu, Šliogerio supratimu, išlieka aktyvus net tada, kai esame tariamo pasyvumo būsenoje, todėl pasyvumas tėra negatyvus aktyvumo modusas.

Pastebėkime, jog *Kasdienybės metafizikos* autorius patį kasdienį buvimą laiko kalbišku pamatine prasme – tai pradžios taškas, nuo kurio galima kelti klausimą apie transcendencijos galimybę. Kasdienis santykis su bet kuriuo daiktu yra aktyvus, net kai nieko neveikiame, įnertas į praktinių reikmių tinklą, todėl pasyvumas tėra negatyvus aktyvumo modusas (Šliogeris 2005A: 26). Kitaip tariant, kalba yra fundamentaliai žmogų apibrėžianti terpė, kurioje ne tik aptinkama privati sąmonė, bet žmogus buvoja kartu su kitais žmonėmis haidegeriškoje *das Man* stichijoje, tarsi įkalintas platoniškoje oloje, dėl intensyvaus kalbos veikimo negalėdamas išvysti juslinių daiktų paviršiaus – tų pačių, kuriuos Platonas pavadino tikrųjų idėjų šešėliais. Štai kodėl juslinės plotmės daiktai betarpiškam patyrimui net ir kasdienybėje iškyla ne kaip savaiminės ontologinės duotybės, o būtent kaip anticipacijos reikalaujanti siekiamybė. Tai reiškia, jog kasdienės žiūros horizonte jusliškai patiriami daiktai patys savaime nepasirodo tol, kol nėra adekvačiai sprendžiama kalbos negatyvumo išprovokuota žmogiškos ir anapus žmogaus esančios tikrovės problema, vykstant nuolatiniam dialektiniam vaidui tarp žmogiškumo ir nežmogiškumo plotmių. Panašiai kaip ir Hegelis, Šliogeris fiksuoja negalimybę pradėti nuo *štai-šitumo* konkretybės. Pradžia prasideda kalbos kalėjime, bet siekiama pradėti nuo tokių žodžių, kurie turi tiesioginį atitikmenį, konkrečias nuorodas į juslinius daiktus (Šliogeris 2005A: 19). Tad kasdieniai jusliškai patiriami daiktai neatsiveria savaime – jie pasislepia po kalbos uždanga.

Šliogeris bet kurį kalbos konstruktą priskirdamas *pseudotranscendencijos* domeniui ne tik nesumenkina metafizinio pačios kalbos statuso – nors būtent taip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio – bet dar labiau jį sustiprina: kalba yra metafizinė terpė, iš kurios tikimasi surasti kelią į transcendenciją – bekalbę daiktiškos būties plotmę. Kalba Šliogeriui yra žmogų inertiškai persmelkianti metafizinė stichija, kurios neįmanoma nei iškonstruoti, nei pilnai demaskuoti, nei kaip nors sunaikinti. Be to, kalba gali ne tik saikingai pamėgdžioti jusliškumą ir kreipti link juslinės patirties, bet ir perskirstyti jusliškumo-antjusliškumo asimetriją – nejučiomis, suskaitmenintu pavidalu, peržengti saikingos proporcijos ribas. Brėžiant griežtą skirtį tarp bežodžių daiktų ir kalbos, pačios kalbos metafizinė (naikinanti) galia ne tik nėra sumenkinama, bet ir įžvelgiamas milžiniškas jos potencialas sužmoginti bet kokį nekalbinį esinį. Dėl savo beribės galios skaitmeninti tikrovę, kalba dėl uždarumą lemiančios autoreferentiškumo ypatybės kartu pasidaro neįgali atverti juslinių fenomenų tikrovę. Kaip matyti, metafizikos požiūriu, Šliogeris pripažįsta tiek kalbos, tiek juslumo metafizinį galiojimą. Tačiau vienintelis tikras transcendentas arba absoliutus transcendentas Šliogeriui yra būtent jusliškai plotmei priklausantis filosofiniu režimu regimas daiktas kaip teorinei patirčiai atsiverianti kosmo akivaizdybė. Tuo tarpu, visi neregimi transcendentai, neišskiriant nė grynojo – tradicinės metafizikos

– transcendentu, yra imanentiniai arba pseudotranscendentai dėl savo priklausymo kalbinei plotmei. Bet kokia neregimybė, konstruojama minties ar vaizduotės, yra imanentiška žmogui, o visi neregimieji transcendentai tokie ir esantys (Šliogeris 2010: 32).

Kaip jau aptarėme prieš tai, Aristotelio pavyzdinis orientyras – individuali substancija, modeliujama būtent pagal tapatybės principui paklūstantį *šio pasaulio* daiktą arba kūną. Net ir artikuluojant šį skirtumą tarp Platono ir Aristotelio, bendras pagrindas išlieka būtis kaip vientisas metafizikos kontūras. Abu didieji graikai nebandė plačiau ontologiniais principais apmąstyti Niekio stichijos, kuri Šliogeriui per negatyvų kalbos veikimą daiktų atžvilgiu įgyja išskirtinį statusą. Pakeliui į tikrąją transcendenciją esą būtina realizuoti teorinę nihilizmo įveiką ar bent jau ją saikingai apriboti, nuimant nuo Niekio visas kaukes, įskaitant ir kalbai įsipareigojantį „būties mąstymą“ (Šliogeris 2005A: 147). Taigi Šliogerio pamatinė transcendencijos struktūrinė schema dėl tikrosios transcendencijos statuso skiriasi nuo graikiškosios būtent dėl atidumo Niekio problematikai. Tačiau žmogaus ribų ir baigtinumo intuicija leidžia aptikti metafizinei patirčiai bendrą vardiklį. Kaip pastebi pats Šliogeris, graikai pirmieji iškelia klausimą: kuo žmogus skiriasi nuo realybės anapus žmogaus? O kartu jie atranda būtį-anapus-žmogaus, būtį kaip transcendenciją (Šliogeris 2010: 120).

Čia belieka apibendrinti tai, į ką jau atkreipėme dėmesį: Šliogeris *sensu stricto* neatmeta kalbos, priklausančios ontologinei *Niekio ir Esmo* struktūrai. Šliogeris teigia dualistinę metafiziką, tai yra principinę skirtį tarp subjektyvios imanentinės (sąmonės) ir objektyvios transcendentinės (daiktiškosios) plotmių. Šioje perspektyvoje transcendentinis daiktas funkcionuoja kaip tiesioginės patirties objektas – grynoji juslinė duotis, kuri ir yra galutinė ontologinė instancija, o imanentinę sąmonės plotmę mąstytojas tapatina su kalba ir ją traktuoja kaip antrinį fenomeną patirtiniame santykiyje, kaip subjekto „sandūros“ su jusline plotme generuotą efektą (Ruzas 2016: 110-111). Taigi pamatiniu Šliogerio metafizikos postulatu galėtų būti įvardytas juslinės patirties primatiškumas, kuris Šliogerio metafizikoje iškyla kaip pamatinis pagrindas ir orientyras, kaip *Post Scriptum* alfa taškas, suteikiantis kryptį vėlesniems darbams, galų gale neatsitiktinai dar kartą pakartotas ir vėlesniame laikotarpyje – *Bulvės metafizikoje*. Akivaizdu, kad veržimasis anapus žmogaus kaip pamatinė graikiškosios metafizikos intuicija persismelkia ir į Šliogerio filosofijos centrą, tačiau šis pakartojimas įgyja labai savitą charakterį būtent dėl jusliškumo dėmens ontologizavimo. Savitas visų pirma būtent negatyviai – per atsiribojimą tiek nuo žmogaus sąmonėje imanentizuotos fenomenologijos, tiek nuo ontologinį juslumo aspektą ištirpdančios epistemologinės prieigos.

IŠVADOS

1. Meillassoux posūkis link spekuliatyvumo atgaivina metafizinių debatų lauką – leidžia naujai tematizuoti žmogiškos ir anapus žmogaus esančios tikrovės ribas, taigi vėl aktualiai svarstyti postmodernybėje diskredituotus metafizikos klausimus. Patyrimo atžvilgiu Šliogeris ir Meillassoux užima skirtingas pozicijas, kurias visgi sieja kritinis nusiteikimas koreliacionizmo atžvilgiu: tikroviškas bei savarankiškas egzistavimas abiejų mąstytojų metafizinėse prielaidose išreiškia laisvę nuo subordinacijos subjektyvumui. Tačiau ryškesnę pozicijų skirtumą lemia nevienodas požiūris į patyrimo sandą. Meillassoux siūlo peržengti baigtinio patyrimo ribas, pasitelkiant spekuliatyviojo realumo registrą, o lietuvių mąstytojui būdinga baigtinybės neperžengianti metafizika, kurioje šiapus juslinio horizonto steigama juslinės transcendencijos perspektyva.
2. Posūkis link spekuliatyvumo iš pagrindų neužklausia kalbos ontologinio statuso – griežtai atsisakius koreliacijos santykio spekuliatyviai aiškinamas tikrumo registras negali būti pernelyg laisvai ir nekritiškai interpretuojamas vien tik žmogiškai dispozicijai priklausančiu uždaru realumo režimu, kuris bet kurią juslinę esatį redukuoja į grynuosius santykius, apsiribojant kalbos sritimi bei išvengiant akistatos su tikrove. Tai reiškia, jog ignoruojant kalbos ontologinio statuso problemą kartu lieka konceptualiai neišgryninta žmogiškos ir nežmogiškos srities riba.
3. Šliogerio filosofijoje įveikiama griežta distinkcija tarp spekuliatyviosios metafizikos ir patyriminio sando. Svarbu yra tai, jog abu šie veiksniai neatsiejami nuo Šliogerio filotopinių ir fotosofinių kertinių nuostatų. Į teorinės žiūros centrą iškeltas regos sandas yra iš fotosofijos prielaidų kylanti filosofijos prigimties samprata, kuri reikalauja angažuotis specifinei stebėtojo laikysenai – žvelgti į akimis regimų daiktų paviršių nesuinteresuotu bei ontologiškai privilegijuotu žvilgsniu. Antra vertus, žingsnis link filotopijos neišvengiamai suponuoja diskursyvųjį teorinį karkasą, įgyjantį kalba išreikšiamą ontologinę nuostatą. Net ir labai savitai, bet kryptingai plėtojamas metafizikos atvejis – tiek, kiek jis fokusuojasi į tiesos paieškas – negali apsiriboti tik jusline rega, neišvengiamai remiasi teoriniu diskursu, net jei pažintines struktūras pakeičia įvaizdžiai ir analogijos. Atitinkamai bet kuri diskurse aptinkama teiginių sistema gali būti užklašinėjama patyriminiu registru. Nors dalis formaliai svarstomų akademinų problemų nebūtinai rezonuoja su egzistencine patirtimi, bet tiesos požiūriu ši aplinkybė nesumenkina jų teorinės galios paaiškinti tikrovę.

4. Šliogerio filosofijos kontekste nagrinėjant filotopijos ir fotosofijos santykį galima išvelgti kalbinių ir bekalbių elementų sąveiką, per kurią steigiasi patyrimo ir metafizikos sandų ambivalentiškas ryšys. Mat Šliogeris iš filotopinių pozicijų imasi artikuliuoti kalba persismelkusį filosofijos būvį, šiuo judesiu netiesiogiai suteikdamas svorį teorijai kaip diskursui. Bet tuo pačiu kryptingai plėtojant fotosofijos kaip kalbos įveikos strategiją pabrėžiama būtinybė peržengti filosofijos kalbinius kontūrus, – savitai formuojamoje teorijos realizacijoje remtis ne kalbos terpėje aptinkamais mąstymo resursais, o fenomenų betarpiškumą siekiančia pelnyti tiesiogine jusline žiūra. Įdomu yra tai, jog kalbinis dialogas su istoriškai nutolusia mąstymo tradicija pasidaro galimas dėl paraleliai mezgamo pirminio dialogo su bekalbe daiktiška tikrove.
5. Tarpusavyje derinamų kalbinių ir juslinių komponentų asimetrinį pasiskirstymą Šliogerio teorijos sampratoje lemia ekstralingvistiniai filotopijos ir fotosofijos veiksniai. Filotopijoje pabrėžiama svarba atsigręžti į nežmogišką jusliškai patiriamų individualių daiktų tikrovę, o būdas, kuriuo tai siekiama realizuoti, siektinas nuo kalbos terpės resursus apribojančiu bei juslinę regą anticipuojančiu fotosofijos keliu. Postuluodamas Niekio ir Esmo metafizinį dualizmą kaip tikėtino mito atvejį Šliogeris sykiu ima balansuoti tarp ontologinio pliuralizmo, kuriame reiškiasi juslinių fenomenų ir substancinių individų daugis.
6. Iš pirmo žvilgsnio gali susidaryti įspūdis, jog Šliogeris eksploatuoja nuo graikiškosios filosofijos tradicijos atsiribojančią hermetišką filotopinę-fotosofinę viziją, tačiau lietuvių mąstytojo originalus bandymas sugrįžti prie graikų metafizikos probleminio lauko parodo, kad Šliogerio artikuliuojama teorinės žiūra yra traktuotina kaip reaktualizuotos metafizikos atvejis tiek kalbinėmis, tiek nekalbinėmis priemonėmis atrasti pusiausvyrą tarp daiktiškosios tikrovės ir imanencijos krizę patiriančio bei kalboje įstrigusio filosofinio diskurso. Todėl Šliogerio ontologinių transformacijų virsmuose išvelgtinas bendras filosofijos prigimties registras su graikiškąja paradigma, kuris įgalina abiejų perspektyvų tolydžią mąstymo tradicijos grandį. Nežinojimo prezumpcijos kaip klausiančios laikysenos eksploatavimas teorinės žiūros neleidžia redukuoti į pažintinį santykį bei palieka transcendencijos galimybei atvirą supratimo lauką.
7. Jusliškumo ir kalbiškumo registrų kritinė revizija Šliogerio mąstyme leidžia transformuoti griežtą patyrimo ir metafizikos sandų opoziciją, kuri klasikinėje metafizikoje buvo tematizuojama kaip pastovumo ir kaitos santykio problema. Lemtingu išėjimo tašku tampa kasdienės patirties ontologinis minimalizmas, reikalaujantis valingo judesio perteklinės kalbos suspendavimui.

Saikingas joslumo ir antjoslumo derinys Šliogerio filosofijoje numato joslumo kokybinį pranašumą bei įgalina tradicijoje dar nerealizuotą metafizikos resursą, kuris siejamas su juslinių daiktų atsivėrimu antjuslinei žmogaus sąmonei. Ši asimetriška pamatinių metafizinių duočių proporcija vis dėlto pirmenybę teikia jusliniam branduoliui, kalbai suteikiant daiktų struktūravimo bei įforminimo funkciją. Taigi Šliogerio išeities tašku į metafiziką laikoma nuosaiki graikiškosios filosofijos revizija, kurioje atsiskaidoma pažintinio santykio prerogatyvos, anticipuojant bekalbių daiktų transcendentinę plotmę.

8. Lietuvių mąstytojo santykiyje su klasikine graikų metafizika transformuojamas metafizikos pagrindo statusas per besisteigiančią jusliškumo ir kalbiškumo registrų įtampą. Juslumo įskiepis graikiškai metafizikai atveria savitos prieigos galimybę, kurios metafiziškumą lemia tikrovės anapus žmogaus tematika. Kita vertus, Šliogerio filosofinė perspektyva gali kvalifikuotis ir kaip postmetafizinio mąstymo atvejis ta prasme, kad suspenduojamos kalbinių mąstymo turinių pretenzijos į galutinės tikrovės statusą: per nežinojimo prezumpcijos principą ontologija griežtai atskiriama nuo epistemologijos, numatant ne epistemologijos, o ontologijos pirmumą kaip pavyzdinį filosofijos orientyrą.
9. Šliogerio patyrimo samprata metafizinėje perspektyvoje kelia reikmę ją nagrinėti kaip ontologijos ir filosofijos prigimties sandų vienį. Darbe nagrinėti filotopiniai ir fotosofiniai Šliogerio patyrimo sampratos aspektai dėl posūkio link joslumo ontologiniu požiūriu lemia graikiškosios metafizikos transformacijas, bet gana netikėtai palieka išlygą filosofijos prigimties branduoliui, kuris pas Šliogerį iš naujo reaktualizuojasi, bet visgi lieka nepakitęs savo esminėmis ypatybėmis.

LITERATŪRA

1. Aristotle, 1991. „The Metaphysics“. In: *Barnes, The Complete Works of Aristotle: The Revised Oxford Translation*, Vol. 2. Translated by W. D. Ross. Princeton University Press.
2. Baranova, J. 2006. „Arvydas Šliogeris: „tarp“ filosofijos ir literatūros“. In: *Filosofija ir literatūra*, p. 89-114. Vilnius: Tyto alba.
3. Baron, S. 2016. „Metaphysics as fairness“. In: *Synthese*, Vol 193, p. 2237-2259. Prieiga internetu: <https://www.jstor.org/stable/43921218> [žiūrėta: 2023-04-11].
4. Brassier, R. 2007. *Nihil Unbound. Enlightenment and Extinction*, p. 49-94. Palgrave MacMillan: New York.
5. Briedis, M. 2011. „P. Hadot priimtas hermeneutinis antikos tekstų iššūkis: kaip juos skaityti, kad suprastum?“ In: *Filosofija. Sociologija*, Vol. 22, No. 3, p. 257-263. Prieiga internetu: <https://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2011/3/257-263.pdf> [žiūrėta 2023-03-02].
6. Čičelis, R. 2020. *Jono Meko Aukso vidurys: kūrybos filotopinė žiūra*. Versus: Vilnius.
7. Daujotytė, V. 2021. *Arvydas Šliogeris: „Mano elementorius buvo Homeras“*. Odilė: Vilnius.
8. Gadamer, H. G. 2000. Boundaries of language. In: L. Schmidt (Ed.), *Language and linguisticity in Gadamer's hermeneutics*. Lanham: Lexington Books.
9. Gadamer, H. G. 2019 (1960). *Tiesa ir metodas. Pamatiniai filosofinės hermeneutikos bruožai*. Iš vokiečių k. vertė A. Tekorius. Vilnius: MELC.
10. Graeser, A. 1977. „On Language, Thought, and Reality in Ancient Greek Philosophy“. In: *Dialectica*, Vol 31, p. 359-388. Prieiga internetu: <https://www.jstor.org/stable/42969754> [žiūrėta 2023-04-22]
11. Gutasukas, M. 2004. „Dialogo tema H. G. Gadamerio hermeneutinėje filosofijoje“. In: *Problemos*, Vol 65, p. 169-182. Prieiga internetu: <https://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/6658> [žiūrėta 2023-03-06].
12. Hadot, P. 2005 (1995). *Antikos filosofija - kas tai?* Iš prancūzų k. vertė A. Grigaravičiūtė. Aidai: Vilnius.
13. Halper, E. C. 2017. „Heraclitus and the Possibility of Metaphysics“. In: *The Review of Metaphysics*, Vol. 70, p. 453-472. Prieiga internetu: : <https://www.jstor.org/stable/44806951> [žiūrėta 2023-02-24]
14. Heidegger, M. 1992A. „Kas yra metafizika?“. In: *Rinktiniai raštai*, p. 98-135. Iš vokiečių k. vertė A. Šliogeris. Vilnius: Mintis.

15. Heidegger, M. 1992B. „Apie tiesos esmę“. In: *Rinktiniai raštai*, p. 291-313. Iš vokiečių k. vertė A. Šliogeris. Vilnius: Mintis.
16. Harman, G. 2015. „Apie objektų nuvertinimą“. In: *Athena*. Vol 10, p. 54-79. Iš anglų k. vertė D. Bacevičiūtė. Prieiga internetu: <https://www.lkti.lt/uploads/Leidiniai/Athena/Athena%20Nr10/10.Athena.pdf> [žiūrėta 2023-03-20].
17. Harman, G. 2021. „Prieš ontotaksonomiją“. In: *Apie tikrovę*, p. 42-79. Iš anglų k. vertė L. Adomaitis. Sudarė K. Sabolius. Lapas: Vilnius.
18. Herakleitas. 1995. *Fragmentai*. Iš senosios graikų k. vertė M. Adomėnas. Vilnius: Aidai.
19. Johann, R. O. 1964. „The Return to Experience“. In: *The Review of Metaphysics*, Vol 17, p. 319-339. Prieiga internetu: <https://www.jstor.org/stable/20124010> [žiūrėta 2023-05-10].
20. Juzefovič, A. 2009. „Arvydo Šliogerio fenomenas šiuolaikinėje Lietuvos filosofijoje“. In: *Filosofija. Sociologija*, Vol. 20, No. 1, p. 63–70. Prieiga internetu: <https://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2009/1/63-70.pdf> [žiūrėta 2023-02-26].
21. Kabelka, G. 2006. „Arvydo Šliogerio filosofijos istorijos interpretacija. In: *Logos*, Vol. 45, p. 192-205. Prieiga internetu: http://www.litlogos.eu/Archive/logos45_internetui.pdf [žiūrėta 2023-02-27].
22. Kantas, I. 2013. *Grynojo proto kritika*. Iš vokiečių k. vertė R. Plečkaitis. Margi raštai: Vilnius.
23. Kardelis, N. 2006, „Tikėtinas mitas apie Niekį ir Esmą“. *Athena* Vol. 1, p. 210-214. Prieiga internetu: <https://www.lkti.lt/uploads/Leidiniai/Athena/Athena%20filosofijos%20studijos%20nr.%201,%202006/III-1.pdf> [žiūrėta 2023-05-17].
24. Kardelis, N. 2007. *Vienovės įžvalga Platono filosofijoje*. Versus aureus: Vilnius.
25. Kardelis, N. 2013. „Graikų filosofija ir lietuvių mąstytojai: filosofinio santykio su antikinė mąstymo tradicija įvairovė“. *Filosofija. Sociologija*. Vol. 24, No. 1, p. 32-45. Prieiga internetu: <https://www.ateitis.net/lt/temos/196> [žiūrėta 2023-02-21].
26. Kardelis, N., Kučinskas, J. 2015. „Pusiausvyros siekis Arvydo Šliogerio filosofijoje“. *Problemos*, Vol. 88, p. 19-35. Prieiga internetu: <https://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/8475> [žiūrėta 2023-05-05]
27. Konchak. 2020. „Gadamer's "Practice" of Theoria“. In: *Epoché: A Journal for the History of Philosophy*, Vol 24. Prieiga internetu: <https://opinvisindi.is/handle/20.500.11815/1848> [žiūrėta 2023-03-20]
28. Lyotard, J. F. 1993. *Postmodernus būvis*. Iš prancūzų k. vertė M. Daškus. Vilnius: Baltos lankos.

29. Meillassoux, Q. 2010. „The Immanence of the World Beyond“. In: *The Grandeur of Reason: Religion, Tradition and Universalism*, p. 444–478. London: SCM Press.
30. Meillassoux, Q. 2011. *After Finitude*. Translated by R. Brassier. Continuum: New York.
31. Norkus, Z. 1996. *Istorika*. Vilnius: Taura.
32. Platonas. 1995. *Timajas. Kritijas*. Vilnius: Aidai.
33. Platonas. 1996. *Faidras*. Iš senosios graikų k. vertė N. Kardelis. Vilnius: Aidai.
34. Platonas. 2000A. *Puota*. Iš senosios graikų k. vertė T. Aleknienė. Vilnius: Aidai.
35. Platonas. 2000B. *Valstybė*. Iš senosios graikų k. vertė J. Dumčius. Vilnius: Pradai.
36. Platonas. 2020. *Teaitetas*. Iš senosios graikų k. vertė T. Aleknienė. Vilnius: Žara.
37. Ruzas, M., Šaulauskas, M. P. 2010. „Pozityvioji ir negatyvioji tikrovės tematizacija. Šliogeris ir Baudrillard’as“. In: *Problemos*. Nr. 78, p. 74-82. Prieiga internetu: <https://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/1350> [žiūrėta 2023-04-17]
38. Ruzas, M. 2016. „Juslumo ir antjuslumo asimetrija Arvydo Šliogerio patyrimo sampratoje“. In: *Problemos*, Vol. 89, p. 110-118. Prieiga internetu: <https://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/9891> [žiūrėta 2023-02-06].
39. Sabolius, K. 2014. „Quentin Meillassoux ir radikali meno (ne)galimybė“. In: *Problemos*, Vol. 85, p. 153-166. Prieiga internetu: <https://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/2914> [žiūrėta 2023-05-05].
40. Sellars, J. 2017. „What is philosophy as a way of life?“ In: *Parrhesia*, Vol. 28, p. 40-56. Prieiga internetu: https://www.parrhesiajournal.org/parrhesia28/parrhesia28_sellars.pdf [žiūrėta 2023-02-20].
41. Sodeika, T. 2010. *Filosofija ir tekstas*. Technologija: Kaunas.
42. Sodeika, T. 2021. „Apie filosofinę praktiką“. In: *Logos*, Vol. 108, p. 84-91. Prieiga internetu: http://www.litlogos.eu/L108/Logos_108_084_091_Sodeika.pdf [žiūrėta 2023-03-17]
43. Sverdiolas, A. 2002. *Būti ir klausti: Hermeneutinės filosofijos studijos 1*. Vilnius: Strofa.
44. Šerpytė, R. 2008. „Nihilizmas Lietuvoje, arba kas bendra tarp A. Šliogerio ir E. Severino“. In: *Problemos*, Vol. 85. Prieiga internetu: <https://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/2020> [žiūrėta 2023-04-04].
45. Šerpytė, R. 2014. „Nihilizmas ir tikrovė: spekuliatyvusis realizmas – nihilizmo banalizavimas?“ In: *Problemos*. Vol 81, p. 7-16. Prieiga internetu: <https://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/1295/706> [žiūrėta 2023-05-07].
46. Šliogeris, A. 1997. *Niekio vardai*. Vilnius: Pradai.
47. Šliogeris, A. 1999. *Alfa ir omega*. Vilnius: Pradai.
48. Šliogeris, A. 2005A. *Niekis ir Esmas I*. Vilnius: Apostrofa.

49. Šliogeris, A. 2005B. *Niekis ir Esmas II*. Vilnius: Apostrofa.
50. Šliogeris, A. 2006 (1990). *Būtis ir pasaulis*. Vilnius: Mintis.
51. Šliogeris, A. 2009, „Filosofijos sugrįžimas“. In: Mickūnas, A., Šliogeris, A. *Filosofijos likimas*. Vilnius: Baltos lankos.
52. Šliogeris, A. 2011A (1996). *Transcendencijos tylą*. Vilnius: Margi raštai.
53. Šliogeris, A. 2011B. *Lietuviškosios paraštės*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
54. Šliogeris, A. 2010. *Bulvės metafizika*. Vilnius: Apostrofa.
55. Šliogeris, A. Gustas, V. 2013. *Pokalbiai apie esmes*. Vilnius: Tyto alba.
56. Šliogeris, A. 2016. *Kasdienybės metafizika*. Vilnius: Apostrofa.
57. Šliogeris, A. 2017 (1988). *Daiktas ir menas*. Vilnius: Margi raštai.
58. Šulskus, M. 2016. „Nekoreliuotos realybės problema Quentino Meillassoux ir Grahamo Harmano spekuliatyviajame realizme“. In: *Žmogus ir žodis*, Vol.18, p. 6-21. Prieiga internetu: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/61387/1/ISSN1822-7805_2016_T_18_N_4.PG_6-21.pdf [žiūrėta 2023-02-12].
59. Taylor, E. A. 2018. *Elements of Metaphysics*. New York: Routledge.
60. Vilchis, R. M. 2022. „The place of discourse in philosophy as a way of life“. In: *Metaphilosophy*, Vol. 53, p. 418-430. Prieiga internetu: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/meta.12576> [žiūrėta 2023-04-13].